

UPPSALA
UNIVERSITET

CESAR – CENTRUM FÖR SOCIALT ARBETE

SOCIONOMPROGRAMMET

KANDIDATUPPSATS, 15HP

VÅRTERMINEN 2019

Med hänsyn till ungdomens hela livssituation - eller?

En kvalitativ analys av unga lagöverträdarens domar från Uppsala tingsrätt år 2017

Magdalena Revin & Sofie Skoglund

Handledare: Madeleine Sultán Sjöqvist

2019-05-27

Tack

Vi vill passa på att tacka vår handledare Madeleine Sultán Sjöqvist samt våra medstudenter vid handledningstillfällena för tid och engagemang. Vi vill även tacka varandra för denna tid och för gott samarbete. Inte minst för att alltid ha säkerställt att det funnits digestivekex att tillgå för att hålla energin på topp.

Titel: Med hänsyn till ungdomens hela livssituation – eller?

Författare: Magdalena Revin & Sofie Skoglund

Sammanfattning

Tanken med de påföljder som ungdomar kan dömas till är att de ska motverka fortsatt brottslighet. I svensk lagstiftning återfinns lagrum om särskild bedömning av unga lagöverträdare och särskilda påföljder såsom ungdomstjänst och ungdomsvård. För att en ungdom ska kunna dömas till påföljden ungdomsvård krävs att det föreligger särskilt vårdbehov, vilket socialtjänsten skriver yttrande om. Det har väckts kritik mot att det inte finns någon klar definition för vad särskilt vårdbehov innebär. Det har inneburit att det inte råder någon samsyn mellan socialtjänsterna i Sverige vilket lett till skiljaktiga yttranden för när särskilt vårdbehov bedöms föreligga. Eftersom syftet med ungdomspåföljderna är att motverka fortsatt brottslighet anser vi det problematiskt att det inte finns tydligt formulerat vad särskilt vårdbehov innebär. Det har väckt reflektioner hos oss om hur det går att förstå tingsrättens val av påföljd och huruvida det leder till att ungdomen återfaller i brottslighet. Syftet med studien är tvåfalt, dels att beskriva hur särskilt vårdbehov och val av påföljd förstås utifrån brottslig handling och påföljd, dels att kritiskt granska vad val av påföljd kan ha för konsekvenser för ungdomar i relation till aktuell forskning. Studien har således en kvalitativ tolkande ansats och analysen grundas på ett empiriskt material bestående av 18 tingsrättsdomar. För att bearbeta materialet utefter studiens syfte har vi tillämpat diskursteori i kombination med RBM-modellen som består av riskprincipen, behovsprincipen och mottaglighetsprincipen. Av resultatet framkommer att tingsrätten vid val av påföljd tar stor hänsyn till socialtjänstens yttrande om särskilt vårdbehov. Det framkommer även att både socialtjänsten och tingsrätten brister i hänsynstagande till ungdomens hela livssituation och individuella förutsättningar vid bedömning.

Nyckelord: Unga lagöverträdare, domar, brottspåföljd

Antal ord: 19 807 ord.

Begreppslista

Dagsböter: Dagsböter innebär ett bötesbelopp som utgörs av ett antal dagsböter som är beroende av brottets allvarlighetsgrad samt storleken på varje dagsbot som anpassas efter ungdomens ekonomiska situation (Lagen, u.å.).

Ungdomstjänst: Unga lagöverträdare får dömas till påföljden ungdomstjänst om det anses lämpligt med hänsyn till ålder, person och övriga omständigheter samt om påföljden anses tillräckligt ingripande med hänsyn till brottets straffvärde, tidigare brottslighet och om det inte föreligger skäl att döma till ungdomsvård (BrB 32 kap. 2 § 1 st.; BrB 32 kap. 2 § 2 st.).

Ungdomsvård: Unga lagöverträdare får dömas till ungdomsvård om ungdomen har ett särskilt behov av vård, behov av åtgärder enligt socialtjänstlagen (2001:453) eller lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (BrB 32 kap. 1 § 1 st.).

Högriskbrottslingar: Brottslingar med hög risk att återfalla i brottslighet och/eller fortsätta med brottsliga handlingar (Andrews et al., 1990:20; Kriminalvården, 2017:7).

Lågriskbrottslingar: Brottslingar som inte har hög risk att återfalla i brottslighet och/eller fortsätta med brottsliga handlingar (Andrews et al., 1990:20).

Riskprincipen: Med hjälp av riskprincipen kartläggs risken att en person återfaller i brottslighet och därmed om det föreligger behov av återfallsförebyggande insatser (Kriminalvården, 2017:3–5).

Behovsprincipen: Behovsprincipen vägleder innehållet i den återfallsförebyggande insatsen för att minska personens återfallsrisk. Det genom att fokusera på de riskfaktorer hos personen som behöver påverkas för att återfallsrisken ska minska (Kriminalvården, 2017:3, 7).

Mottaglighetsprincipen: Det är utifrån mottaglighetsprincipen som den återfallsförebyggande insatsen planeras så personen ges största möjlighet att ta till sig av, med andra ord vara mottaglig för, insatsen för att dra nytta av den (Kriminalvården, 2017:3).

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. BAKGRUND	5
1.1 PROBLEMFÖRMULERING	6
1.2 SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR.....	6
1.3 AVGRÄNSNINGAR.....	6
1.4 DISPOSITION.....	7
2. TIDIGARE FORSKNING OM UNGDOMAR OCH BROTTSLIGHET	7
2.1 SÖKPROCESS	7
2.2 FORSKNINGSFÄLTET.....	8
2.2.1 Vård eller straff.....	8
2.2.2 Påföljder och återfall.....	9
2.2.3 Ungdomars individuella förutsättningar	11
2.2.4 Sammanfattning av forskningsfältet	12
3. TEORETISK OCH BEGREPPSLIG REFERENSRAM.....	13
3.1 DISKURSTEORI	13
3.2 RBM-MODELLEN	14
3.3 TILLÄMPNING AV TEORI	16
4. METOD	17
4.1 FORSKNINGANSATS OCH METODVAL	17
4.2 URVAL	18
4.3 EMPIRISKT MATERIAL	19
4.4 ANALYSMETOD	19
4.5 VALIDITET, RELIABILITET OCH GENERALISERBARHET.....	20
4.6 ETISKA ÖVERVÄGANDEN.....	21
4.7 METODÖVERVÄGANDEN	22
5. RESULTAT OCH ANALYS.....	23
5.1 SÄRSKILT VÅRDBEHOV.....	23
5.1.1 Missbruk och beroende.....	24
5.1.2 Antisocialt personlighetsmönster.....	24
5.1.3 Prokriminella attityder och värderingar	25
5.1.4 Antisocial historia	26
5.1.5 Fördjupning av Särskilt vårdbehov	27
5.2 ETT BROTT – TRE PÅFÖLJDER	29
5.2.1 Olovlig körning - dagsböter.....	29
5.2.2 Olovlig körning – ungdomstjänst.....	30
5.2.3 Olovlig körning – ungdomsvård	31
5.2.4 Fördjupning av Ett brott – tre påföljder.....	33
5.3 UNGDOMAR MED PÅFÖLJDER	35
5.3.1 Ungdomar med påföljden dagsböter	37
5.3.2 Ungdomar med påföljden ungdomstjänst	38
5.3.4 Fördjupning av Ungdomar med påföljder.....	40
6. DISKUSSION.....	44
6.1 SUMMERING	44
6.2 DISKUSSION AV RELATIONEN MELLAN RESULTAT OCH TIDIGARE FORSKNING.....	45
6.3 DISKUSSION AV RELATIONEN MELLAN RESULTAT OCH TEORI	46

6.4 DISKUSSION AV RELATIONEN MELLAN RESULTAT OCH METOD.....	47
6.5 IMPLIKATIONER FÖR SOCIALT ARBETE SOM FORSKNING OCH PRAKTIK.....	47
7. REFERENS- OCH LITTERATURLISTA.....	49
BILAGA 1 – VÅRT EMPIRISKA MATERIAL.....	52

1. Bakgrund

I betänkandet *Slopad straffrabatt för unga myndiga* (SOU 2018:85) står det följande om unga lagöverträdare:

De har också ansetts särskilt känsliga för de konsekvenser som straffrättsliga ingripanden kan leda till. Vidare är unga lagöverträdare föremål för insatser som främjar rehabilitering, och innehållet i ungdomspåföljderna syftar till att motverka de riskfaktorer som kan leda till fortsatt brottslighet. (SOU 2018:85. s.360).

Citatet ovan återfinns i det senaste betänkandet inom området unga lagöverträdare som nyligen inkommit efter remiss.

Århundraden tillbaka har det varit förankrat i svensk straffrätt att ungdomar som begår brott ska dömas till lindrigare straff (SOU 2018:85, s. 47). I förarbetet beskrivs att "straffrättsliga ingripanden mot unga människor måste anpassas till den unges brist på mognad, begränsade erfarenhet och särskilda förhållanden" (Prop. 1997/98:96, s. 139). Sedan början av 1900-talet har en diskussion förts huruvida straff eller vård bör tillämpas som påföljd för unga lagöverträdare (SOU 2018:85, s. 51).

Under de senaste 20 åren har det skett förändringar i svensk straffrätt för ungdomar som begår brott, med början i 1999 års påföljdsreform. Syftet med reformen var att unga lagöverträdare i största mån skulle vara föremål för socialtjänstens åtgärder och hållas utanför kriminalvården (Prop. 2005/06:165, s. 40). För det krävdes att påföljden *vård inom socialtjänsten* förtydligades och förstärktes för att vara förenlig med de straffrättsliga kraven på förutsebarhet, proportionalitet och konsekvens. I samband med denna reform infördes ungdomstjänst som kompletterande insats för vård inom socialtjänsten samt påföljden ungdomsvård som ersatte fängelsestraff för unga mellan 15–17 år (Prop. 1997/98:96, s. 140, 144, 152).

Av utvärderingen av 1999 års påföljdsreform framkom att dess syfte inte fått fullt genomslag (Prop. 2005/06:165, s. 44). Det utgjorde grunden för 2007 års påföljdsreform som ämnade vidareutveckla den tidigare reformen. Dels infördes kravet på att det måste föreligga särskilt vårdbehov för att ungdomen ska kunna dömas till ungdomsvård, dels infördes ungdomstjänst som en fristående påföljd (Prop. 2005/06:165, s. 1). Syftet var att ungdomar som tidigare dömts till böter eller kortare frihetsberövande påföljder istället skulle dömas till ungdomstjänst samt förhindra det faktum att ungdomar döms till vård utan faktiskt behov (Prop. 2005/06:165, s.64).

Den senaste reformen har utvärderats av Brottsförebyggande rådet (Brå). Av utvärderingen framkom att en halvering skett av antalet ungdomar som dömts till ungdomsvård till följd av kravet på särskilt vårdbehov. Brå uppmärksammade även oklarheter kring begreppet särskilt vårdbehov och att det inte råder någon samsyn om det mellan socialtjänsterna i landet. Det ansågs vara den främsta anledningen till de stora variationer som upptäckts vid val av påföljd mellan tingsrätterna. Bristen på enhetlighet har till viss del förklarats med att det inte funnits

några tydliga riktlinjer för bedömning av särskilt vårdbehov i reformens förarbeten (Brå, 2011:6, 11).

1.1 Problemformulering

I det inledande citatet framgår att insatser som främjar rehabilitering bör prioriteras för unga lagöverträdare. För att ungdomar idag ska dömas till rehabiliterande insatser krävs att det föreligger särskilt vårdbehov. Däremot, har Brå (2011:11) väckt kritik mot att det inte finns några tydliga riktlinjer för begreppets innebörd. Eftersom syftet med ungdomspåföljderna är att motverka fortsatt brottslighet anser vi det problematiskt att det inte finns tydligt formulerat vad särskilt vårdbehov innebär. Det väcker reflektioner om hur det går att förstå tingsrättens val av påföljd och huruvida det leder till att ungdomen återfaller i brottslighet. Vidare är det en relevant diskussion att föra inom socialt arbete dels eftersom det är socialtjänsten som bedömer och skriver yttranden om särskilt vårdbehov, dels för att ungdomar och brottslighet är ett socialt problemområde vars insatser socialtjänsten ansvarar för. Genom att analysera 18 tingsrättsdomar där ungdomar 15–17 år begått brott önskar vi dels att beskriva hur särskilt vårdbehov och val av påföljd förstås utifrån brottslig handling och påföljd, dels att kritiskt granska vad val av påföljd kan ha för konsekvenser för ungdomar i relation till aktuell forskning.

1.2 Syfte och frågeställningar

Studiens syfte är tvåfalt, dels att beskriva hur särskilt vårdbehov och val av påföljd förstås i 18 tingsrättsdomar utifrån brottslig handling och påföljd, dels att kritiskt granska vad val av påföljd kan ha för konsekvenser för ungdomar i relation till aktuell forskning.

Frågeställningar:

- Hur beskrivs begreppet *särskilt vårdbehov* i domarna?
- Hur motiveras val av påföljd i domar där ungdomar begått likartat brott men dömts till olika påföljder?
- Vilka konsekvenser har val av påföljd för ungdomarna?

1.3 Avgränsningar

I denna studie har ingen diskussion förts om brottsoffer utan endast om ungdomar som begått samt dömts för brottsliga handlingar. Vi har avgränsat oss till domar från Uppsala tingsrätt år 2017 eftersom vi inte ämnat åstadkomma något generaliserbart resultat eller göra en jämförelse mellan tingsrätter i Sverige eller över tid. De avgränsningar som gjorts är således i linje med syftet för denna studie.

1.4 Disposition

Inledningsvis har en bakgrund presenterats om synen på och framväxten av området unga lagöverträdare i Sverige samt syfte och frågeställningar. I följande kapitel, kapitel två, presenteras en del av tidigare forskning relevant för området unga lagöverträdare. Det följs av kapitel tre där vi redogör för diskursteori och RBM-modellen som är denna studies teoretiska grund. I kapitel fyra beskrivs hur denna studie har genomförts med motivering av forskningsansats och metodval, däribland valet av en kvalitativ ansats, diskursteori och RBM-modellen. Även urval, analysmetod samt etiska överväganden presenteras i kapitel fyra. Vidare i kapitel fem presenterar vi resultatet av genomförd analys. Avslutningsvis i kapitel sex förs en diskussion mellan studiens resultat och tidigare forskning, teori och metod. Kapitlet avslutas med att relatera det till socialt arbete samt implikationer för vidare forskning och praktik.

2. Tidigare forskning om ungdomar och brottslighet

Inledningsvis i kapitlet redogör vi för vår sökprocess. Därefter presenteras den tidigare forskning som vi funnit relevant för denna studie utifrån tre teman; *Vård eller straff*, *Påföljder och återfall* samt *Ungdomars individuella förutsättningar*. Under temana återfinns information från Brå och/eller Socialstyrelsen. Det eftersom forskningsfältet främst utgörs av internationell forskning varför informationen motiverar dess relevans för svenska förhållanden och därmed vår studie. Av en rapport från Socialstyrelsen framkommer att resultat från internationella studier teoretiskt sett borde vara överförbara till svenska förhållanden. Det eftersom riskfaktorer som utvecklar ett antisocialt beteende inte skiljer sig länder emellan (Söderholm Carpelan, 2008:19). Kapitlet avslutas med en sammanfattande diskussion av den presenterade forskningen och denna studies positionering i förhållande till den.

2.1 Sökprocess

Inledningsvis sökte vi information via Uppsala universitetsbiblioteks databaser. Vi avgränsade sökningen till *peer-reviewed* för att få trovärdigt material. Först använde vi svenska sökord såsom *unga lagöverträdare*, *vård OCH straff* samt *påföljd**. Träffarna med dessa sökord gav oss forskning som var bristfällig gällande relevansen för studiens område. Följaktligen använde vi istället engelska sökord som *juvenile offender* AND social work* och *juvenile offender* AND social work AND rehab**. Dessa sökord gav oss större del av den tidigare internationella forskning vi tillämpat i denna studie. I de fall återkommande namn dök upp vid läsning av tidigare forskning sökte vi specifikt på den forskaren i bibliotekets databaser. Vi hade även som rutin att söka referenser genom andras referenslistor med avsikten att finna ytterligare material. Som tidigare nämnt fann vi främst internationell forskning. För att relatera den forskningen till svenska förhållanden sökte vi efter rapporter och utvärderingar av Brå och Socialstyrelsen som berörde studiens ämne. Det eftersom dessa är två statliga myndigheter som bland annat utreder sociala och rättsliga frågor.

2.2 Forskningsfältet

Nedan presenteras den tidigare forskning som vi funnit relevant för denna studie utifrån tre teman; *Vård eller straff*, *Påföljder och återfall* samt *Ungdomars individuella förutsättningar*.

2.2.1 Vård eller straff

En diskussion som förts i internationell forskning är huruvida påföljder för unga lagöverträdare ska vara vårdande eller bestraffande. Daniel P. Mears, Justin T. Pickett och Christina Mancini (2015:460) undersökte i en kvantitativ studie den allmänna åsikten om påföljder för unga lagöverträdare. Studien baserades på collegestudenters syn på om de påföljder som ungdomar kan dömas till ska anta en mer bestraffande eller vårdande inriktning. Majoriteten av studenterna trodde på en mer vårdande inriktning som motiverades med tron att ungdomar kan förändras och förtjänar vård. De som förespråkade en bestraffande inriktning ansåg att straff var mer effektivt än vård för kontroll av ungdomsbrottslighet (Mears et al., 2015:462). Vi är medvetna om att det amerikanska straffrättsystemet skiljer sig från det svenska. Studien är trots det relevant eftersom vi ville få en bild av synen på vård eller straff och studien ämnade, som tidigare nämnt, att visa på en allmän åsikt om påföljder för unga lagöverträdare. Att den utgick från collegestudenter som studerar kriminologi och straffrätt, vilket är en avgränsad grupp, gör åsikterna inte representativa för samhället i stort. Däremot, eftersom studenterna borde varit insatta i den rättsliga diskussionen och denna studie inte ämnat nå generaliserbart resultat, kan relevansen av studenternas åsikter för studien ses motiverad.

Diskussionen vård eller straff förekommer även i spänningen mellan rättsväsendet och Sveriges socialtjänster. Rättssystemet ansvarar för utredning av brott och lagföring av brottslingar. Socialstyrelsen (2013:24) har skrivit att en del av påföljderna för unga lagöverträdare syftar till att ungdomarna ska straffas och verka avskräckande för andra. I Sverige förekommer däremot, likt tidigare nämnt, en lång tradition av särbehandling av unga lagöverträdare i åldersgruppen 15–17 år utifrån uppfattningen att de har ett särskilt behov av vård och stöd. Det råder på så vis en spänning mellan socialtjänstens mer vårdande perspektiv och rättsväsendets straffrättsperspektiv (Brå, 2011:13).

Elizabeth Brown och Amy Smiths (2018) kvalitativa studie visade på flertalet problematiska effekter av vårdande insatser. De analyserade effekter av samhällsbaserade insatser i USA, såsom gruppboenden. Studien visade på att vårdande insatser ofta tillförde mer instabilitet i ungdomens liv. Brown och Smith (2018:5) beskrev tanken med gruppboenden som att de skulle bidra till positiva effekter för ungdomarna. Däremot, eftersom boendena ofta var placerade i utkanten av samhällen kunde det istället leda till en vidare exkludering och marginalisering (Brown & Smith, 2018:17). I resultatet presenterades även åsikter av ungdomar som erfart gruppboenden. Ungdomarna beskrev att gruppboendena misslyckades med att skapa en omvårdande miljö, att de var mer osäkra än både "gatan" och fängelser samt att placeringen var värre straff än tid i fängelse (Brown & Smith, 2018:5, 17). Vårdande insatser upplevdes således inte alltid mindre bestraffande av placerade ungdomar.

Vidare undersökte Laura S. Abrams och Jemel P. Aguilar (2005:179) i sin studie inte endast hur vårdande behandlingsprogram uppfattades av unga manliga lagöverträdare på behandlingshem, utan även huruvida programmen ledde till att de nådde självinsikt och beteendeförändring. Resultatet visade att många av ungdomarna kunde identifiera orsaker som lett till deras kriminella beteende medan andra inte kunde det. Det framkom även att behandlingsprogram bidrog till förändring för vissa ungdomar, medan andra såg det som en onödig insats och nådde ingen självinsikt om sitt beteende (Abrams & Aguilar, 2005:175). Enligt oss indikerar det på att individuella skillnader påverkar huruvida en behandling ger önskat resultat.

Brå (2011) har angett i en rapport att "olika insatser kan fungera olika väl beroende på de omständigheter som präglar enskilda ungdomars livssituation och målsättning." (s. 52). Det går i linje med vad som framkom av Abrams och Aguilars (2005) studie; att vissa ungdomar hade nått självinsikt och beteendeförändring genom programmen medan andra inte hade det. Vidare stämmer även det med vår tolkning att individuella skillnader påverkar huruvida en behandling ger önskat resultat, vilket ger förståelse att diskussionen, huruvida påföljder för unga lagöverträdare ska anta en mer vårdande eller bestraffande karaktär, är komplex.

2.2.2 Påföljder och återfall

Frågan om vad olika påföljder kan medföra för konsekvenser för den unga lagöverträdaren och huruvida insatserna lyckas förebygga återfall har främst behandlats i internationella studier. Bland annat har D. A. Andrews, James Bonta och R. D. Hoge (2011:746) publicerat en artikel där de presenterade RNR-modellen (risk, need och responsivity) som en av de främsta modellerna för vägledning vid bedömning av lagöverträdare och lämplig påföljd. Modellen bestod av tre principer; *riskprincipen*, *behovsprincipen* och *responsivitetsprincipen* (Andrews et al., 1990:19–20).

Författarna formulerade riskprincipen utifrån att påföljden skulle anpassas efter brottslingens risknivå. Brottslingar som ansågs ha hög risk att återfalla i brottslighet skulle ha en mer ingripande åtgärd gentemot brottslingar vars risk att återfalla i brottslighet inte ansågs hög. Istället skulle de få minimalt ingripande åtgärder och särskiljas från högriskbrottslingar. Behovsprincipen innebar att identifiera risk- och behovsfaktorer kopplade till brottslingens kriminella beteende, för att vidare anpassa åtgärd efter identifierade faktorer. Den tredje principen var responsivitetsprincipen vilken handlade om att brottslingens lärande skulle maximeras genom påföljden (Andrews et al., 1990:20; Andrews et al., 2011:735, 738).

Av en artikel skriven av Christopher T. Lowenkamp och Edward J. Latessa (2004:6–7) framkom att intensiva insatser har positiv effekt för högriskbrottslingar och motsatt effekt för lågriskbrottslingar, vilket förklarades med hjälp av tre aspekter. Den första aspekten var risken att lågriskbrottslingar dömda till intensiva insatser exponerades för högriskbrottslingar och därmed utsattes för riskfaktorn att ha en antisocial umgängeskrets. Den andra aspekten var att faktorerna som gjorde att de "endast" var lågriskbrottslingar kunde påverkas vid placering på exempelvis en behandlande institution. Påverkan sett till jobbsituationen och att prosociala tankar och kontakter kunde bytas mot antisociala. Den tredje aspekten var att olika program för

brottslingar sällan stimulerade faktorer såsom mognad och intellektualitet. Författarna ansåg att lågriskbrottslingar borde identifieras och uteslutas från intensiva åtgärdsprogram och att myndigheter och domstolar behöver se till riskfaktorer vid bedömning av straffpåföljd för att möjliggöra det (Lowenkamp & Latessa, 2004:6–7).

Brå (2011:52) beskrev i en rapport selektiv prevention som insatser riktade mot grupper där det gått att identifiera en gemensam stark riskfaktor. Exempel på insatser som utgjorde selektiv prevention var påföljderna ungdomstjänst, ungdomsvård och sluten ungdomsvård. Dessa insatser ansågs som intensiva sett till att de innebar en högre grad av intervention (Brå, 2011:60). Beslut om insatser som påföljderna ungdomstjänst, ungdomsvård eller sluten ungdomsvård fattas först efter bedömning av brottets allvarlighetsgrad och föreliggande av särskilt vårdbehov. Syftet med selektiva insatser angavs vara att förhindra ogynnsam utveckling, däribland fortsatt brottslig karriär, för grupper av ungdomar med gemensamma starka riskfaktorer (Brå, 2011:52). Exempelvis visade rapporten att brotten tillgrepp av motorfordon och hot samt våld mot tjänsteman indikerar på en fortsatt brottslig karriär in i vuxen ålder (Brå, 2011:48).

Att beslut om påföljder som ungdomstjänst och ungdomsvård inte endast beslutas utifrån brottets allvarlighetsgrad och föreliggande av särskilt vårdbehov förstås i en rapport av Brå (2011). Där framgick att val av påföljd för unga lagöverträdare även påverkades av tidigare lagföringar samt antalet begångna brott i den aktuella lagföringen. Av rapporten framkom även att ungdomar som tidigare lagförts i högre grad döms till påföljderna ungdomsvård och ungdomstjänst (Brå, 2011:24–25).

Huruvida olika påföljder förhindrar att unga lagöverträdare återfaller i brottslighet och vidare ogynnsam utveckling är något som Mark W. Lipsey (2009) studerat. Lipsey har analyserat flertalet insatser som ansågs bidra till störst minskning av återfall hos unga lagöverträdare. I studien framkom att mer terapeutiska insatser minskade återfall i större utsträckning, gentemot åtgärder baserade på kontroll och tvång. För högriskbrottslingar kunde intensivare påföljder ha effekt. Av studien framkom även att det inte gick att säga något om hur stora eller små effekter på återfall som varje enskild insats hade (Lipsey, 2009:143–145).

Angående påföljder och återfall har Socialstyrelsen (2013:46) vidare hänvisat till longitudinell forskning som visat på att frihetsberövande påföljder kunde innebära att ungdomar i mindre utsträckning slutade begå brott och istället förstärkte en redan ogynnsam karriär. De uttryckte däremot att vissa frihetsberövande påföljder kunde minska risken för fortsatt brottslighet bland de mest problembelastade unga lagöverträdarna. Det överensstämmer med vad Lowenkamp och Latessa (2004:6–7) framförde i sin artikel.

Svårigheten att påvisa insatsers exakta effekt angav Daniel P. Mears, Joshua C. Cochran, Sarah J. Greenman, Avinash S. Bathi och Mark A. Greenwald (2011:509) berodde på den heterogenitet som råder vid val av påföljd för unga lagöverträdare, som vidare begränsade utvärderingarnas generaliserbarhet. Ett viktigt resultat var att, trots kunskaper om vilka insatser som förbättrade ungdomarnas liv, återstod svårigheten att påvisa insatsernas exakta effekt i den

variation av program och insatser som olika påföljder innefattade. Författarna angav att det var heterogeniteten och bristande dokumentation som orsakat den bristande kunskapen (Mears et al., 2011:517).

Slutligen har Socialstyrelsen (2013) framfört att “de flesta ungdomar som någon gång begår brott upphör med sitt kriminella beteende i enlighet med vad som kan beskrivas som en naturlig mognadsprocess.” (s. 24). Det angavs att en önskan med samhällets reaktionssystem var att minska risken för fortsatt brottslighet. Med hänvisning till tidigare forskning angav Socialstyrelsen (2013:24) att det viktigaste för flertalet unga lagöverträdare var att de samhälleliga reaktionerna, alltså påföljderna, inte störde den naturliga mognadsprocessen.

2.2.3 Ungdomars individuella förutsättningar

Av tidigare forskning inom området unga lagöverträdare är resonemangen att se till ungdomars individuella förutsättningar i rättssystemet återkommande. Resonemang har återfunnits i såväl internationella som nationella studier. Däribland en svensk kvantitativ studie av Hanna Ginner Hau och Ann-Charlotte Smedler (2011:87, 89). Syftet var att undersöka det antisociala beteendet hos unga manliga lagöverträdare 15–17 år som dömts till deltagande i behandlingsprogram. Dessa utfördes av socialtjänsten i deras kommuner. En viktig slutsats var att varken omfattningen eller karaktären av den ungas beteendeproblem låg till grund för påföljden. Riskprincipen hade alltså inte tagits i beaktande. Anmärkningsvärt var att socialtjänsterna själva hade utformat behandlingsprogrammen och saknade forskningsbaserade metoder. Inom samma behandlingsprogram återfanns det dessutom både låg- och högriskbrottslingar, vilka ofta har skilda behov. Det indikerar på, likt tidigare nämnt, att riskprincipen inte varit vägledande i domarna. Enligt ungdomarnas uppfattning hade varken socialtjänsten eller domstolarna tagit hänsyn till riskprincipen (Ginner Hau & Smedler, 2011:94–95).

Socialstyrelsen har (2009:87) tydliggjort att socialtjänstens ansvar är att bedöma behovet av insatser utifrån en samlad bild av ungdomens hela livssituation, vilket liknas med riskprincipen. De insatser som tillsattes skulle motverka en fortsatt ogynnsam utveckling, däribland fortsatt brottslighet, och istället främja positiv förändring och gynnsam utveckling. Det kan styrka vikten av och skyldigheten att hänsyn tas till en ung lagöverträdarens individuella faktorer, därmed riskprincipen, vid bedömning.

André M. Van der Laan, Martine Blom, och Edward R. Kleemans (2009:419, 422, 431) har i en artikel undersökt både långsiktiga och kortsiktiga riskfaktorer för allvarlig ungdomsbrottslighet. De skrev att allvarlig brottslighet inte bara ska relateras till långsiktiga riskfaktorer utan att hänsyn även bör tas till de kortsiktiga, mer situationsbundna, faktorerna. De angav faktorer såsom frånvaro av vakter, begränsad risk att gripas, press från vänner och påverkan av alkohol och/eller narkotika vara sådana kortsiktiga riskfaktorer (Van der Laan, Blom & Kleemans, 2009:426). Av artikeln framkom att en kombination av flera långsiktiga riskfaktorer hos ungdomen ökar sannolikheten för allvarlig brottslighet och vidare att de kortsiktiga, situationsbundna, riskfaktorerna kunde vara avgörande och en ytterligare effekt för allvarlig brottslighet (Van der Laan, Blom & Kleemans, 2009:432).

Det återfanns även tidigare forskning som berörde ungdomars individuella förutsättningar vid bedömning av särskilt vårdbehov. Exempelvis har Ginner Hau och Smedler (2011:95) i sin studie lyft problematik gällande otydligheten av begreppet särskilt vårdbehov. Otydligheten gjorde att grunderna för särskilt vårdbehov skiljde sig mellan kommunerna i Sverige. Även Brå (2011:73) har uppmärksammat att kravet på särskilt vårdbehov medförde stor skillnad i bedömning mellan socialtjänsterna i Sveriges kommuner.

Som tidigare nämnt återfinns ingen tydlig definition av innebörden av särskilt vårdbehov i förarbeten. Däremot, har det angivits i förarbete (Prop. 2005/06:165, s. 56) att om ungdomen har missbruksproblem eller är brottsaktiv så talade det för att särskilt vårdbehov förelåg. Brå (2011:73) har undersökt hur Sveriges socialtjänster förhållit sig till kravet på särskilt vårdbehov och vanligast var att det likställdes med "omfattande behov". Särskilt vårdbehov förelåg om ungdomen hade omfattande behov i förhållande till psykisk ohälsa, neuropsykiatriska diagnoser, missbruk eller problem i hemmet. Neuropsykiatriska diagnoser skrev Brå (2011:44) främst utgjordes av autism och ADHD vilka likställdes med beteendemönster som nedsatt impuls kontroll, socialt samspel och inläring.

2.2.4 Sammanfattning av forskningsfältet

Den tidigare forskning som presenterats ovan tyder på att vårdande insatser för unga lagöverträdare är att föredra framför bestraffande (se bl.a. Brå, 2011; Lipsey, 2009; Mears et al., 2015). Det framkommer dock problematik sett till bristfälliga bedömningar och bristande insatser som resulterar i ökad risk för återfall samt att insatser som ämnar att vara lindriga upplevs värre än fängelse av ungdomar. Vidare visar tidigare forskning på stora svårigheter att söka klarhet i och kunna säga något om vilka insatser som ger önskad effekt. Det anges att det är av vikt att se till individuella skillnader bland ungdomar och anpassa insatserna efter dessa i rättsprocessen och vid val av påföljd. Å andra sidan beskrivs en svårighet i att se och förhålla sig till individuella skillnader i det praktiska sociala arbetet.

Vi fann den tidigare forskningen inom området för unga lagöverträdare på internationell nivå som bristande och den nationella forskningen från Sverige som än mer bristande. Det var svårt att få fram material med relevans för denna studie. Vanligast var metaanalyser av tidigare undersökningar gjorda i USA. Att USA har ett annat rättssystem skulle således kunna försvårat generaliserbarheten och därmed användandet av den tidigare forskningen. Däremot, som nämndes i inledningen, ska resultat från internationella studier vara överförbara till svenska förhållanden (se Söderholm Carpelan, 2008:19). I kombination med information från Brå och Socialstyrelsen har den internationella forskningen därmed utgjort en givande grund för studien. Tillåt oss även kritisera tidigare forskning för att ha baserat sina undersökningar på manliga unga lagöverträdare. Vi saknar motsvarande studier baserade på kvinnliga unga lagöverträdare.

En önskan med denna studie är att bidra till att minska kunskapsluckan i den svenska forskningen inom området unga lagöverträdare. I motsats till tidigare forskning har studien inte avgränsats till något specifikt kön, vilket ger en könsneutral bild av ungdomar och brottslighet.

Vidare har innebörden av särskilt vårdbehov både problematiserats och diskuterats i tidigare nationell forskning. Det till stor del utifrån att det inte finns en klar definition av begreppet, varför vi i denna studie ämnar beskriva hur särskilt vårdbehov förstås i domarna. Studien ämnar således kunna bidra med att lyfta problematiken kring begreppet och vidare lämna ett bidrag hur särskilt vårdbehov förstås i domarna. En stor del av tidigare forskning har berört effekter av olika påföljder i förhållande till risken att ungdomen återfaller i brottslighet. Vi ämnar istället beskriva hur tingsrättens val av påföljd förstås i domarna, vilket bidrar med ytterligare ett perspektiv på ungdomsbrottslighet.

3. Teoretisk och begreppslig referensram

I det här kapitlet presenterar vi den teoretiska grunden för denna studie. Först kommer en redogörelse av hur Marianne Winther Jørgensen och Louise Phillips (2000) tolkar Ernesto Laclau och Chantal Mouffes diskursteori samt de relevanta begreppen för studien. Därefter följer en presentation av Kriminalvårdens (2017) formulering av RBM-modellen, bestående av tre principer. Kapitlet avslutas med en motivering och sammankoppling av den teoretiska grund vi valt för studien.

3.1 Diskursteori

Winther Jørgensen och Phillips (2000:31) anger att de utgår från Laclau och Mouffes verk *Hegemonin och den socialistiska strategin* från år 1985 vid beskrivning av diskursteori. Laclau och Mouffe är politiska teoretiker som i verket för politiska resonemang och teoretiska diskussioner om hur diskurser påverkar och påverkas i samhället. Verket översattes år 2008 av Carl-Michael Edenborg. Edenborg anger likt Winther Jørgensen och Phillips, att Laclau och Mouffe fokuserade på teoriutveckling och inte på en diskursteori att använda praktiskt som teori och metod (Laclau & Mouffe, 2008:18; Winther Jørgensen & Phillips, 2000:57). Winther Jørgensen och Phillips har tolkat och sammanställt diskursteorin och dess begrepp för att den ska lämpa sig praktiskt som teori och metod. Det motiverar vårt val att tillämpa deras tolkning av diskursteorin i vår studie.

Utifrån Winther Jørgensen och Phillips (2000) tolkning av Laclau och Mouffes diskursteori bygger teorin på två teoretiska traditioner, marxismen och strukturalismen/poststrukturalismen. Marxismen bidrar med en teori om tänkandet om det sociala och strukturalismen med en teori om betydelse. När dessa två traditioner kombineras sker betydelsebildning i sociala processer. Det eftersom människan ständigt försöker låsa fast teckens, alltså ords, betydelse genom att placera dem i bestämda förhållanden till varandra. Syftet med Laclau och Mouffes diskursteori utifrån Winther Jørgensen och Phillips (2000:32) tolkning är att kartlägga processerna av fasthållande av tecknens betydelser, vars betydelsefixeringar ofta uppfattas som naturliga. Med andra ord, hur orden sätts i förhållande till varandra och ges mening uppfattas ofta som något naturligt av människan varför teorin ämnar kartlägga hur det sker.

En *diskurs*, utifrån Winther Jørgensen och Phillips (2000) tolkning av Laclau och Mouffes diskursteori, är en fixering av betydelse inom en bestämd kontext, exempelvis kontexten “brott och unga”. En diskurs består av tecken som alla är *moment* vilket innebär att deras betydelse är fixerad genom att de förhåller sig till varandra på ett bestämt sätt. *Element* är tecken som är mångtydiga och som ännu inte fått sin betydelse slutgiltigt fixerad. Vidare försöker en diskurs göra element till moment genom att reducera deras mångtydighet till entydighet, vilket kallas *artikulation* (Laclau & Mouffe, 2008:157–159; Winther Jørgensen & Phillips, 2000:33–35). Ordet “brott” kan ses som ett element eftersom det är mångtydigt och inte säger så mycket i sig själv. Det är när ordet “brott” artikuleras, sätts i relation till andra tecken, som det får sin betydelse. Det är således först när elementet “brott” exempelvis sätts i relation till ordet “unga” som det fixeras till en entydig diskurs i form av “brott och unga” och får därmed sin betydelse.

Element som i särskilt hög grad är tillgängliga för olika betydelser kallas *flytande signifikanter*. Det är tecken som olika diskurser vill fylla med just sitt innehåll. Till exempel kan ordet “brott” ses som en flytande signifikant eftersom det kan ha en betydelse i diskursen inom vården i form av benbrott och en annan inom rättsväsendet vid bedömning av ett begånget brott. Exemplet påvisar den kamp som förs mellan olika diskurser om centrala tecken, vilket är utmärkande för flytande signifikanter. En *nodalpunkt* är ett privilegierat tecken i en diskurs som övriga tecken centreras kring och får sin betydelse av. Exempelvis inom rättsväsendet kan “unga lagöverträdare” vara en nodalpunkt. Ord såsom “ungdomstjänst” och “ungdomsvård” får på så sätt, inom den rättsliga diskursen, sin betydelse fixerad genom att de förhåller sig till “unga lagöverträdare” på bestämda sätt (Laclau & Mouffes, 2008:168–169; Winther Jørgensen & Phillips, 2000:33, 35).

I en diskurs, i detta fall brott och unga, eftersträvas entydighet av tecknens betydelse. Det uppnås när tecken fixeras och entydigt fastställs som moment, vilket utesluter alla andra möjliga betydelser av tecknen. Det sker en så kallad *tillslutning*. Alla andra möjliga betydelser som tecknen kan ha förskjuts till *det diskursiva fältet*. Det diskursiva fältet består således av alla andra möjliga betydelsetillskrivningar som tecknen har eller har haft i andra diskurser (Laclau & Mouffes, 2008:166, 168; Winther Jørgensen & Phillips, 2000:33–34). Diskursen “brott och unga” fastställs genom att utesluta alla de möjliga betydelser som ord har eller har haft inom andra diskurser, vilka förskjuts till det diskursiva fältet. Ordet “brott” som kan ha en betydelse i diskursen inom vården i form av “benbrott”, är ett exempel på en betydelse som förskjuts till det diskursiva fältet.

3.2 RBM-modellen

Kriminalvårdens (2017:4) RBM-modell består av tre principer som bör följas för att förebygga återfall i brottslighet. Dessa är riskprincipen, behovsprincipen och mottaglighetsprincipen. RBM-modellen utgår från en modell som ursprungligen formulerades av Don A. Andrews, James Bonta och Robert D. Hoge, RNR-modellen¹ (risk, need och responsivity). RBM-modellen är omarbetad och anpassad till svenska förhållanden med grundtanken att ju bättre de

¹ Finns presenterad under kapitlet tidigare forskning.

tre principerna följs desto effektivare är den återfallsförebyggande insatsen, det vill säga påföljden (Kriminalvården, 2017:3).

Riskprincipen syftar till en persons risk att återfalla i brottslighet. Med hjälp av riskprincipen kan risken att en person återfaller i brottslighet kartläggas och därmed om det föreligger behov av återfallsförebyggande insatser. För vägledning i denna kartläggning består riskprincipen av åtta olika riskfaktorområden. Ju fler riskfaktorer som går att identifiera hos en person, desto större risk för återfall och fortsatt brottslighet. Vid bedömning ska det sammanlagda mönstret av riskfaktorer, främst de starkaste och mest relevanta, beaktas och inte endast en faktor, exempelvis allvarligheten i brottet (Kriminalvården, 2017:3–5).

Kriminalvården (2017:5–6) redogör för åtta riskfaktorer. *Antisocial historia* syftar till en persons tidigare brottslighet både sett till tidigare lagföringar och självrapporterade brottsliga handlingar. Personer med hög risk för återfall i brottslighet har ofta en lång antisocial historia med debut i ung ålder. Vidare handlar *Prokriminella attityder och värderingar* om tankesätt som stödjer och accepterar brottsliga handlingar, alternativt bortförklarar och förminskar brottsligt beteende. Det kan exempelvis vara att ge andra skulden för det brottsliga handlandet eller anse det nödvändigt för att skydda sig själv eller närstående. *Prokriminellt umgänge* utgör en riskfaktor om en persons umgänge i största del utgörs av andra med brottsligt beteende eftersom en person påverkas av andras beteenden (Kriminalvården, 2017:5).

Riskfaktorn *Antisocialt personlighetsmönster* rör ett flertal olika sätt att vara och uppträda på som ökar risken att begå brott. Det kan vara personlighetsstörningar såsom psykopati eller specifika personlighetsdrag som att vara impulsiv, lättretlig och fientligt inställd till omgivningen. Vidare innebär även faktorn *Missbruk och beroende* ökad risk att återfalla i brott. Narkotikamissbruk är vanligare bland personer som begår brott och många brott begås under påverkan av narkotika eller alkohol. *Familj och relationer* utgör en riskfaktor om det råder instabilitet i en persons nära relationer. Till exempel många tillfälliga eller avbrutna partnerrelationer. Vidare är *Yrke och studier* en riskfaktor om en person saknar fast sysselsättning och därmed inkomst. Även *Fritid och avkoppling* är en riskfaktor om det förekommer en alkohol- eller drogkultur sett till fritidssysselsättningen (Kriminalvården, 2017:5–6).

Den andra principen i modellen är *behovsprincipen* vilken kan ses som en förlängning av riskprincipen med fokus på de riskfaktorer som behöver påverkas för att minska återfallsrisken (Kriminalvården, 2017:7). Behovsprincipen ska vara vägledande i att dels identifiera de riskfaktorer som är mer rörliga och går att förändra, dels de som orsakar kriminalitet och därmed behöver påverkas för att minska återfallsrisken. Följaktligen behöver hänsyn tas till behovsprincipen så att riskfaktorerna matchar innehållet i den återfallsförebyggande insatsen (Kriminalvården, 2017:7).

Den tredje principen är *mottaglighetsprincipen* som dels innebär att klienten ska vara mottaglig för insatsen, dels att den som ger insatsen ska vara mottaglig för att anpassa sig till klientens individuella förutsättningar. Mottaglighetsprincipen är vägledande genom att personens

inlärningsstil och individuella förutsättningar beaktas så personen ges största möjlighet att ta till sig av insatsen (Kriminalvården, 2017:8).

3.3 Tillämpning av teori

De två teorierna utgör grunden för denna studie. Det är således utifrån vad som ovan presenterats som det empiriska materialet förstås och vetenskapligt bearbetats. För att svara på studiens frågeställningar har textdokument i form av domar analyserats. Valet att tillämpa Winther Jørgensen och Phillips (2000) tolkning av Laclau och Mouffes diskursteori motiveras utifrån studiens syfte och frågeställningar, att genom analys av text nå förståelse. Likt Winther Jørgensen och Phillips (2000:32) tolkning ämnar diskursteorin kartlägga hur ord sätts i förhållande till varandra och ges mening. Diskursteorin har således varit användbar för denna studie eftersom vi ämnat identifiera vad i domarna som beskriver hur särskilt vårdbehov och val av påföljd förstås. Ur den aspekten har det varit fördelaktigt att diskursteorin även går att tillämpa som metod (Winther Jørgensen & Phillips, 2000:10).

Winther Jørgensen och Phillips (2000:10, 31, 140) anger att Laclau och Mouffes diskursteori erbjuder få konkreta verktyg för textnära diskursanalys, varför teorin med fördel går att kombinera med såväl diskursanalytiska perspektiv som helt andra perspektiv. Winther Jørgensen och Phillips (2000) framför att "olika perspektiv ger olika former av insikt inom ett område och tillsammans skapar en bredare förståelse." (s.10). Av den anledningen valde vi att addera Kriminalvårdens (2017) RBM-modell, för en bredare förståelse för vad i domarna som beskriver hur särskilt vårdbehov och val av påföljd förstås.

Som tidigare nämnt tar RBM-modellen utgångspunkt i Andrews et al. (2011:746) RNR-modell, vilken angetts vara en av de främsta modellerna för vägledning vid bedömning av lagöverträdare och påföljd. Den svenska modellen har varit tillämpbar både praktiskt och teoretiskt i den mån att den erbjuder begrepp, synsätt på brottslighet och vägledning vid val av påföljd, vilket är vad denna studie berört. Valet av kompletterande teoretiskt material motiveras även av Kriminalvårdens position i Sverige som en statlig myndighet med ansvar för häkten, fängelser och frivård vars mål är att göra samhället tryggare och minska återfall i brottslighet (Kriminalvården, u.å.).

Vidare har de två teorierna varit förenliga eftersom diskursteorin har ett brett fokus och få verktyg för analys, vilket skulle kunna anses problematiskt. För oss var det istället fördelaktigt eftersom teorin gick att komplettera med ytterligare perspektiv och begrepp, vilket i sin tur gjorde det möjligt att styra teori efter denna studies syfte. Passande för vår studie var RBM-modellen som varit vägledande i arbetet med det empiriska materialet som analysverktyg och vidare gett oss de begrepp vilka genomsyrar studien. Sammantaget har hur Winther Jørgensen och Phillips (2000) tolkar Laclau och Mouffes diskursteori i kombination med Kriminalvårdens (2017) RBM-modell möjliggjort en anpassning av teori och i detta fall även metod utefter denna studies syfte.

4. Metod

I det här kapitlet redogör vi först för denna studies forskningsansats och metodval. Det följs av en motivering av urval för studien, beskrivning av det empiriska materialet och därefter en presentation av analysmetoden. Vidare för vi reflektioner om studiens validitet, reliabilitet och generaliserbarhet. Kapitlet avslutas med en redogörelse för de etiska samt metodiska överväganden vi gjort.

4.1 Forskningsansats och metodval

Studien har grundat sig på en analys av domar där ungdomar dömts för brott. Det utifrån studiens syfte; dels att beskriva hur särskilt vårdbehov och val av påföljd förstås i 18 tingsrättsdomar utifrån brottslig handling och påföljd, dels att kritiskt granska vad val av påföljd kan ha för konsekvenser för ungdomar i relation till aktuell forskning. Studien har således haft en kvalitativ tolkande ansats eftersom fokus varit att se hur olika saker beskrivs, definieras och förhåller sig till varandra (Hjerm & Lindgren, 2010:84). Till skillnad från en kvantitativ metod där analysen grundas på data i form av siffror, utmärks en kvalitativ metod av data bestående av skriven text, bilder eller ljud (Hjerm & Lindgren, 2010:83–84). Valet att tillämpa en kvalitativ ansats motiveras således av att det är skriven text i form av domar som analyserats. Dessutom, för att besvara frågeställningarna behövdes analys göras av vad som beskrevs, definierades och olika förhållanden, dels mellan olika delar i domarna, dels i förhållande till aktuell forskning.

Winther Jørgensen och Phillips (2000) tolkning av Laclau och Mouffes diskursteori samt Kriminalvårdens (2017) RBM-modell har varit teoretisk utgångspunkt. Diskursteorin erbjuder, likt tidigare nämnt, få konkreta verktyg för textnära diskursanalys varför den med fördel går att kombinera med andra perspektiv (Winther Jørgensen & Phillips, 2000:10, 140). Av den anledningen kombinerade vi teorin med RBM-modellen, som erbjöd konkreta verktyg i form av begrepp, synsätt på brottslighet samt vägledning vid val av påföljd. Det möjliggjorde, likt tidigare nämnt, att vi kunde anpassa och styra teori samt metod efter denna studies syfte.

RBM-modellens tre principer har avgränsat och varit vägledande vid analys av domarna och diskursteorin har möjliggjort att beskriva hur särskilt vårdbehov och val av påföljd förstås i domarna. Det genom ett kartläggande, dels av vilka ord som gett begreppet särskilt vårdbehov sin betydelse, dels vilka ord som bidragit till betydelsebildningen i motiveringen till val av påföljd. Det är således RBM-modellens tre principer som ringat in de delar av texten vars innehåll vi sedan kartlagt med diskursteorin för att svara mot vårt syfte och på våra frågeställningar.

Vetenskapsteoretiskt positionerar sig denna studie således epistemologiskt i en socialkonstruktionistisk ansats. Vi har inte ämnat söka eller ifrågasätta grundläggande antaganden eller sanningar vilket görs inom den ontologiska inriktningen. Studien har snarare ett förhållningssätt där intresset ligger i hur vi får kunskap, hur det argumenteras för den samt hur

den kan legitimeras. I studien har vi till exempel inte ämnat söka svar på vad som varit rätt sätt att döma till en påföljd eller ifrågasatt hur lagar fungerar. Istället har vi försökt lyfta fram och se vad som legitimerat och motiverat val i domarna och vidare hur kunskap getts i förhållande till aktuell forskning. En mer exakt positionering är empiristisk epistemologi som innebär att kunskap är beroende av observationer av empiriskt material (Sohlberg & Sohlberg, 2009:66). I detta fall observationer av empiriskt material i form av domar.

Forskningsprocessen kan förstås som abduktiv. Abduktion ses som en kombination av induktion, vilket innebär ett arbetssätt där tolkningar och slutsatser växer fram utifrån det insamlade materialet, och deduktion, där tolkning av materialet görs utifrån exempelvis en teori och ett "riktigt" sätt att se på materialet (Sohlberg & Sohlberg, 2009:148, 247). Ett abduktivt förhållningssätt beskrivs ofta som ett pendlande (Padgett, 2008:22) vilket i denna studie har skett mellan teori, aktuell forskning och det empiriska materialet för att bearbeta materialet och diskutera fram slutsatser.

4.2 Urval

Med unga lagöverträdare avses personer i åldersgruppen 15–17 år. I svensk lagstiftning blir en person straffmyndig vid 15 år och anses vara vuxen vid 18 år. Lag (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare (LUL) avser främst ungdomar 15–17 år. LUL innehåller lagrum som anger en särskild bedömning av unga lagöverträdare och särskilda påföljder såsom ungdomstjänst och ungdomsvård. Detta motiverar vårt urval unga lagöverträdare i åldersgruppen 15–17 år eftersom vi ämnat analysera domar där ungdomar begått brott.

Vidare har ett målstyrt urval använts vid insamlandet av det empiriska materialet. Det innebär att urvalet gjordes utifrån specifika forskningsmål och definierade kriterier (Padgett, 2008:53). I vårt fall har det styrts av studiens syfte och frågeställningar. Kriterierna var domar från Uppsala tingsrätt där ungdomar i åldersgruppen 15–17 år dömts för brott under år 2017. Valet av att utgå från enbart en tingsrätt motiveras av att vi inte ämnat undersöka geografiska skillnader eller likheter mellan tingsrätter. Valet av Uppsala tingsrätt motiveras av vårt eget intresse att utgå från tingsrätten i den stad som vi är bosatta och troligtvis även kommer vara verksamma socionomer i. Av Uppsala tingsrätt erhöll vi dessutom ett bra antal domar som var lämpligt för omfattningen av vår studie. Valet att inhämta domar från år 2017 gjordes utifrån viljan att ge en så aktuell bild som möjligt. Eftersom vi inte ämnade jämföra domar utifrån olika tidpunkter utgick vi från det senast tillgängliga empiriska materialet, vilket var domböcker från år 2017.

För att få tillgång till domar utifrån våra kriterier sökte vi i domböcker som fanns att tillgå hos tingsrätten. I en domstols domböcker återfinns protokoll och domar vilket innebär redogörelser för de ärenden som tagits upp i domstolen (Riksarkivet, u.å.). Eftersom vi inte visste hur frekvent ungdomar hade dömts i Uppsala valde vi tillvägagångssättet att en av oss började söka i böcker från början av året och den andre i böcker från slutet av året. Efter ett tag upplevde vi materialet som mättat, sett till våra kriterier och studiens syfte, varpå vi avslutade

datainsamlingen. Det resulterade i domar från januari, februari, november och december vilket vidare innebär att domarna är avgränsade till början och slutet av år 2017.

Någon ytterligare avgränsning, exempelvis gällande kön eller specifikt brott, har inte gjorts. Det eftersom vi ämnat beskriva hur särskilt vårdbehov och val av påföljd förstås i domarna, med viljan att ge en neutral bild av ungdomar och brottslighet.

4.3 Empiriskt material

Det empiriska materialet för denna studie utgörs av 18 tingsrättsdomar² från år 2017 där ungdomar i åldersgruppen 15–17 år dömts för brott i Uppsala tingsrätt. Samtliga 18 domar var likartat strukturerade. På första sidan av domen angavs parter och uppgifter om dem. Parterna utgjordes av den tilltalade, i dessa domar den unga lagöverträdaren, åklagare samt i vissa domar även målsägande, den som utsatts för brottet. Det följdes av domslut där bland annat brottet och påföljden angavs kort. I domen följde sedan de olika parternas yrkanden och ibland utredningar vilka varierade i längd och/eller ungdomens erkännande av begånget brott. Avslutningsvis angavs domskäl som bestod av tingsrättens bedömning och motivering till val av påföljd, vilket var det material som vi använde för analys i studien. Där angavs detaljer om ungdomen och brottet som tingsrätten beaktat vid bedömning av de brott som ungdomen dömdes för och den påföljd som ungdomen dömdes till. I somliga domar bifogades bilagor, exempelvis en vårdplan i de fall ungdomen dömdes till påföljden ungdomsvård.

4.4 Analysmetod

För analys i denna studie har vi använt oss av vad Hjerm och Lindgren (2010) beskriver som en generell variant av en kvalitativ analysprocess. Analysen genomförs utifrån tre steg som kan liknas med nivåer; kodning, tematisering och summering. Kodning är det första steget som går ut på att "grovsortera" materialet. Tematisering innebär att vidare ordna materialet mer noggrant och summering är sammanställningen av materialet. En huvudpoäng i analysprocessen är att de olika stegen/nivåerna kan ske löpande samt växelvis mellan varandra (Hjerm & Lindgren, 2010:88).

Till en början läste vi igenom samtligt empiriskt material för att få en övergripande bild av upplägg och innehåll i domarna. Vi har använt RBM-modellens tre principer som verktyg för avgränsning och val av stycken med relevans för vidare analys. Vi kodade texten genom att markera materialet med olika färger efter vad som överensstämde med RBM-modellens tre principer. Dels för att få en tydlig överblick över materialet, dels som ett första steg/nivå inför vidare analys och sammanställning. De valda delarna från domarna analyserade vi sedan med hjälp av diskursteorin. Genom det kunde vi se hur olika ord gavs betydelse genom att vi kartlade hur de sattes i bestämda förhållanden till varandra. Med andra ord hur betydelsebildningen skedde.

² Redogörelse för samtliga domar återfinns i Bilaga 1.

När vi analyserat betydelsen i de utvalda delarna av domarna tematiserade vi materialet utifrån våra frågeställningar, genom att placera in de delar som passade in vid vardera frågeställning. Vi utgick från en frågeställning i taget, gick tillbaka till RBM-modellen för att se vilken/vilka principer som behövdes för att svara på frågeställningen, för att sedan plocka ut de analyserade delarna från de domar som överensstämde med vardera princip. Därefter sammanställde vi materialet genom att sätta de analyserade delarna i en större kontext utifrån frågeställningarna. Det med hjälp av teorierna och i viss mån aktuell forskning. På så vis kunde vi nå slutsatser och de resultat som gav svar på våra frågeställningar och som svarade mot syftet med studien.

I likhet med vad Hjerm och Lindgren (2010:88) beskrev som en huvudpoäng i analysprocessen har vi pendlat mellan de olika stegen/nivåerna. Vi har med andra ord växlat mellan att koda, tematisera och summera för att säkerställa att våra slutsatser och resultat varit sannolika sett till det empiriska materialet och valda teorier. Resultaten har jämförts med och satts i relation till aktuell forskning för att kunna förstå det ur ett större perspektiv och därmed fördjupa förståelsen av resultaten. Det möjliggjorde även att se hur våra resultat placerat sig sett till forskningsfältet.

4.5 Validitet, reliabilitet och generaliserbarhet

För bedömning av studiens kvalitet bör reflektioner kring kvalitetskriterier såsom validitet, reliabilitet och generaliserbarhet uttryckas. För en kvalitativ studie är det dock inte möjligt att bedöma och motivera dessa kriterier på samma sätt som för en kvantitativ studie. Det av anledning att det ofta rör sig om sociala processer eller miljöer vilka är ständigt föränderliga. Av den anledningen bedöms istället en kvalitativ studies kvalitet ofta sett till dess trovärdighet, tillförlitlighet och överförbarhet (Denscombe, 2016:409–410). Så även i denna studie.

Trovärdighet handlar om studiens träffsäkerhet och exakthet. Inom kvalitativ forskning finns det dock inget specifikt sätt som visar på om ett resultat är det på samma sätt som i kvantitativ forskning. Däremot finns åtgärder som kan visa på att resultat med rimlig sannolikhet är träffsäkert och exakt. Det handlar om en försäkran att studiens data har producerats och kontrollerats med god praxis (Denscombe, 2016:410). I arbetet med denna studie har vi tagit hänsyn till och följt de regler och riktlinjer som återfunnits i studiehandledningen och andra styrdokument. För att skapa oss en bred förståelse av ämnet och området unga lagöverträdare började vi med att läsa tidigare forskning samt utredningar från olika myndigheter. Förståelsen av området har vidare tillsammans med denna studies syfte legat till grund för val av empiriskt material, teorier och metod för att anpassa och kunna svara på frågeställningarna och mot syftet. Denna studiens resultat borde av ovan nämnda anledningar med rimlig sannolikhet vara träffsäkert, trovärdigt och exakt.

En studie anses *tillförlitlig* om den är formulerad och beskriven på så sätt att någon annan kan utföra den och få samt nå samma resultat och slutsatser. Det är något som kan uppnås genom att vara transparent i tillvägagångssättet för forskningsprocessen (Denscombe, 2016:411). Vi har varit noga med att uttrycka och motivera våra val och tillvägagångssätt i denna studie. Vårt empiriska material, bestående av domar, är offentliga handlingar vilket ökar möjligheten att

återupprepa studien. Med hänsyn till de unga lagöverträdarna har vi dock inte angivit några uppgifter som möjliggör att tillämpa samma domar. Det såvida vi inte avkodar och ger ut kopior av domarna. Följaktligen torde liknande resultat gå att uppnå om vi bistår med avkodade kopior på domarna vilket tillsammans med den reflexiva redogörelsen för studien bidrar till tillförlitlighet.

Överförbarhet beskriver Denscombe (2016) som en “föreställningsprocess där forskningens läsare använder informationen om det särskilda studerade fallet för att bedöma i vilken mån denna information går att tillämpa på andra jämförbara fall.” (s. 413). Det handlar således om i vilken mån resultatet från en studie kan överföras till andra kontexter. Från denna studie kan det ses som en svårighet att överföra vad som förstås som särskilt vårdbehov i domarna till andra kontexter. Det gäller främst geografiskt eftersom forskning visat på stora skillnader vid bedömning av särskilt vårdbehov tingsrätter emellan. Däremot torde vad som förstås som särskilt vårdbehov i domarna vara överförbart till åren efter 2007 års reform inom Uppsala. Motivering vid val av påföljd borde utifrån ett rättssäkert perspektiv vara överförbart inom Sverige och till samtliga år efter 2007 års reform. Det eftersom påföljd för ett brott finns angivet i lagtext och således något samtliga domstolar utgår från vid bedömning.

4.6 Etiska överväganden

Vetenskapsrådet (2002) har formulerat fyra forskningsetiska principer varav konfidentialitetskravet och nyttjandekravet är de två som lämpat sig för vår studie. De andra två principerna, informations- och samtyckeskravet, lämpar sig för studier som baseras på intervjuer eller observationer och således inte av relevans för vår studie vars empiriska material är domar vilka är offentliga handlingar.

Som nämnt är domar offentliga handlingar och därmed tillgängliga för allmänheten. Trots det har domarna innehållit information som kan ha upplevts känslig av berörda parter, varför vi varit noga med att inte röja uppgifter om namn, personnummer eller målnummer i studien. Av den anledningen har vi namngivit de olika domarna efter bokstäver, ersatt personernas namn samt namngivna socialtjänster med *XX* och angivna pronomen med *hen*. Dels för att värna om ungdomarnas integritet, dels eftersom vi inte ansett det relevant för studiens syfte och frågeställningar. Vi har även varit noga med att förvara utskriften av domarna samt våra anteckningar om dem i ett av författarnas hem och alltid haft dem under uppsikt vid arbete. Genom hänsynstagande till detta har vi inte endast uppfyllt konfidentialitetskravet utan även nyttjandekravet, eftersom vi säkerställt att deras uppgifter endast använts för forskningens ändamål (Vetenskapsrådet, 2002:12–14).

En viktig del av forskningsetiken är hur de som medverkar i en studie, exempelvis informanter, får behandlas (Vetenskapsrådet, 2017:12). Eftersom domar är offentliga handlingar har vi inte behövt något samtycke från ungdomarna för att använda deras domar i studien. Trots det har vi tagit hänsyn till hur vi behandlat materialet eftersom det förekommit information som kan upplevas känslig av berörda parter. Individskyddskravet är en etisk aspekt att ta hänsyn till för

att skydda de medverkande från skada och kränkning. Det kan anses etiskt problematiskt att nyttja information om individer utan deras samtycke. Däremot, med hänvisning till att domarna är offentliga handlingar och att vi har haft de etiska principerna i åtanke vid hantering av materialet, har vi förhållit oss till individskyddskravet. Individskyddskravet står även i förhållande till forskningskravet; nyttan och vikten av att forskning bedrivs vilket inte får hindras av att det kan orsaka viss skada (Vetenskapsrådet, 2017:13).

4.7 Metodöverbäganden

Deborah K. Padgett (2008) redogör för fördelar respektive nackdelar med att utgå från redan befintliga dokument vid en kvalitativ studie. I jämförelse med metoder som intervju eller observation beskriver Padgett (2008:123–124) dokument som fördelaktigt eftersom det inte går att inverka på händelseförloppet. Däremot, är en nackdel att dokumenten inte är avsedda för forskning, vilket gör att det finns en risk att materialet är begränsat och därmed svårt att analysera. Det till skillnad från om materialet inhämtats av författarna själva, exempelvis genom intervju.

I relation till vår studie kan en begränsning varit att domarna är utformade ur en juridisk kontext och inte anpassade för att socialvetenskaplig forskning ska bedrivas utifrån dem. Det kan ha funnits detaljer i ungdomens liv som inte stått med i domen men som varit av betydelse för ungdomens brottsliga handlande. Eventuella riskfaktorer av det slaget har i sådana fall undgått oss i vår analys. Däremot, har vi ämnat att analysera det som specifikt uttrycks i domarna vilket gör att missad information av det slaget inte torde ha påverkat oss negativt. Enligt Denscombe (2016:417–418) går det att ifrågasätta forskningsfyndens objektivitet vid kvalitativa analyser sett till risken att betydelsen lyfts ur sin kontext. Inte heller torde det utgjort ett problem i vår analys. Dels eftersom vi valt delar ur domar utifrån samma kriterier, dels presenterat exempel ur domarna och redogjort för analysarbetet. Risken att betydelsen har påverkats av att ha lyfts ur sin kontext har således minimerats eftersom innehållet återgetts explicit.

Vid arbete med empiriskt material i kvalitativa studier är forskningen aldrig fri från inverkan av de som genomfört studien. Det material som sammanställs är en produkt av de val som gjorts, såsom författarnas val av teori och hur de valt att bearbeta materialet (Denscombe, 2016:413–414). Vi har varit medvetna om det och aktivt försökt förhålla oss till materialet så att varken vår förförståelse eller tidigare kunskap har haft någon större inverkan på forskningsprocessen. Det genom att vi varit så transparenta som möjligt och försökt uppnå så hög validitet och reliabilitet som möjligt, vilket förhoppningsvis inneburit att läsaren kan följa studiens logik och uppbyggnad.

5. Resultat och analys

I det här kapitlet presenterar vi resultatet av analysen av de 18 tingsrättsdomarna³. Resultatet presenteras utifrån studiens tre frågeställningar under rubrikerna *Särskilt vårdbehov*, *Ett brott - tre påföljder* och *Ungdomar med påföljder*. Varje rubrik avslutas med en fördjupning där analysen sätts i förhållande till aktuell forskning.

5.1 Särskilt vårdbehov

Lipsey (2009:143) har angett att terapeutiska insatser är mer effektiva för att minska risken för återfall i brottslighet. För att ungdomar ska dömas till rehabiliterande insatser, ungdomsvård, krävs att det föreligger särskilt vårdbehov (BrB 32 kap. 1 § 1 st.; SOU 2018:85, s. 102). Vad särskilt vårdbehov innebär finns dock inte definierat i något förarbete (Brå, 2011:10). Däremot, har det angivits i förarbete (Prop. 2005/06:165, s. 56) att om ungdomen har missbruksproblem eller är brottsaktiv så talar det för att särskilt vårdbehov föreligger. Vidare har Brå (2011:73) vid undersökning av Sveriges socialtjänster funnit att särskilt vårdbehov ansågs föreligga om ungdomen hade omfattande behov i förhållande till psykisk ohälsa, neuropsykiatriska diagnoser, missbruk eller problem i hemmet.

Av denna studies empiriska material var påföljden i nio av dem ungdomsvård. Det är således de nio domarna som analyserats för att besvara denna frågeställning, eftersom påföljden ungdomsvård kräver särskilt vårdbehov. Vidare är det socialtjänsten som skriver yttrande om de anser att det föreligger eller inte. Socialstyrelsen (2009:87) har angett att socialtjänsten ska bedöma behov av insatser utifrån en samlad bild av ungdomens hela livssituation. Däremot, har det påvisats att ungdomars omfattning eller karaktär av beteendeproblem inte alltid ligger till grund för val av påföljd. Det tyder på att riskprincipen inte alltid är vägledande i domen (Ginner Hau & Smedler, 2011:94–95).

Av Kriminalvårdens beskrivning av risk- och behovsprinciperna framkommer varför det är av vikt att hänsyn tas till riskprincipen vid val av påföljd. Riskprincipen kartlägger, likt tidigare nämnt, risken att en person återfaller i brottslighet och därmed om det föreligger behov av återfallsförebyggande insatser. Om så är fallet är det behovsprincipen som vidare vägleder innehållet i den återfallsförebyggande insatsen för att minska personens återfallsrisk. Det genom att fokusera på de faktorer som direkt påverkar det brottsliga beteendet och således risken för återfall (Kriminalvården, 2017:3, 4, 7). Genom att identifiera de risk- och behovsfaktorer i domarna som föranleder påföljden ungdomsvård, vilket förutsätter ett särskilt vårdbehov, kan vi vidare med hjälp av diskursteorin (Winther Jørgensen & Phillips, 2000) analysera vilka och vad i risk- och behovsfaktorerna som leder till påföljden. Därmed hur begreppet *särskilt vårdbehov* förstås i domarna.

³ Redogörelse av samtliga domar återfinns i Bilaga 1.

5.1.1 Missbruk och beroende

Av de domar där ungdomar i åldersgruppen 15–17 år dömts till ungdomsvård har vi kunnat identifiera vissa av de risk- och behovsfaktorer som Kriminalvården (2017) beskriver. En av dem är *Missbruk och beroende* som kunde identifieras i fem⁴ av domarna. Missbruk och beroende som risk- och behovsfaktor innebär ökad risk att återfalla i brott. Kriminalvården (2017:5–6) anger att många brott begås under påverkan av narkotika eller alkohol. Nedan följer ett exempel ur dom H på hur risk- och behovsfaktorn *Missbruk och beroende* kan identifieras:

Exempel 1: Det är utrett att XX dels har olovligen brukat cannabis, dels olovligen innehaft 1,62 gram cannabisharts. Åtalet är styrkt i denna del och hen ska dömas för ringa narkotikabrott vid två tillfällen.

I ovan exempel kan *ringa narkotikabrott* utgöra nodalpunkten eftersom det är kring det brottet övriga ord centrerats och fått sin betydelse. När elementen *cannabis*, *olovligen* och *brukat* sätts i förhållande till varandra samt nodalpunkten *ringa narkotikabrott* sker en artikulation eftersom mångtydigheten i orden reduceras till entydighet och blir till moment. Genom det har en tillslutning skett eftersom ordens betydelse fixerats och med det har alla andra möjliga betydelser uteslutits. Övriga betydelser av orden har därmed förskjutits till det diskursiva fältet. Vi förstår att olovligt bruk av cannabis har skett och att ett brott har begåtts sett till nodalpunkten ringa narkotikabrott. Följaktligen kunde risk- och behovsfaktorn *Missbruk och beroende* identifieras.

5.1.2 Antisocialt personlighetsmönster

Ytterligare en risk- och behovsfaktor som kunde identifieras i fem⁵ av domarna är *Antisocialt personlighetsmönster*. Det är en faktor som rör ett flertal olika sätt att vara och uppträda på som ökar risken att begå brott. Det kan vara personlighetsstörningar såsom psykopati eller specifika personlighetsdrag som att vara impulsiv, lättretlig och fientligt inställd till omgivningen (Kriminalvården, 2017:5). Nedan följer ett exempel ur dom F på hur risk- och behovsfaktorn *Antisocialt personlighetsmönster* kan identifieras:

Exempel 2: Hen [målsägande] har uppgivit att XX [tilltalade] sagt att “alla ni är horungar”. När bilen stannade för att överlämna XX [tilltalade] till hens mamma sade hen “jag ska klippa dig” till XX [målsägande]. XX [målsägande] hade då frågat om vad hen hade sagt, varpå XX [tilltalade] hade svarat “du och jag ska gå ut nu”. [...] På grund av dessa skäl ska XX [tilltalade] dömas för hot mot tjänsteman.

För att förstå betydelsebildningen i ovan exempel utgår vi från att nodalpunkten är *hot mot tjänsteman* eftersom det är kring det brottet resterande ord centrerats. Citaten på vad ungdomen uttryckt, “*alla är ni horungar*”, “*jag ska klippa dig*” samt “*du och jag ska gå ut nu*” kan tolkas

⁴ Dom A, C, E, F och H.

⁵ Dom F, B, I, G och D.

vara fastställda moment men i diskursen som helhet utgör de element eftersom de i sig är mångtydiga. Till exempel kan *“jag ska klippa dig”* innebära att någon ska klippa håret på någon annan i en diskurs om hår. I det här fallet artikuleras citaten från element till moment när de sätts i relation till nodalpunkten *hot mot tjänsteman*. Därmed har en tillslutning skett eftersom citaten fixerats och andra möjliga betydelser uteslutits. Utifrån det förstår vi att det ungdomen uttryckt klassificeras som hot. Av ovan fördd analys går det att tolka ungdomen som impulsiv och fientligt inställd, i detta fall mot tjänsteman, varpå risk- och behovsfaktorn *Antisocialt personlighetsmönster* kunde identifieras.

I följande exempel ur dom G, som även det visar på risk- och behovsfaktorn *Antisocialt personlighetsmönster*, har ungdomen dömts för åverkan efter att ha sparkat på en papperskorg (vilket inte framgår i exemplet) samt ringa misshandel:

Exempel 3: Tingsrätten beaktar därvid att slaget utdelats helt oprovocerat inför klasskamrater. [...] XX har nu befunnits skyldig till ringa misshandel och åverkan.

I ovan exempel kan *ringa misshandel* vara nodalpunkt eftersom det är kring det brottet resterande ord centrerats. *Slaget, utdelats* och *oprovocerat* utgör element och det är först när de har satts i relation varandra samt nodalpunkten *ringa misshandel* som deras betydelse fixeras. En tillslutning har skett och vi förstår att brottet ringa misshandel kan utgöras av slag som utdelas oprovocerat, vilket således är något som tingsrätten tar i beaktande. Att helt oprovocerat utdela ett slag samt att sparka på en papperskorg tolkar vi tyda på impulsivitet och lättretlighet. Därmed kunde risk- och behovsfaktorn *Antisocialt personlighetsmönster* identifieras.

5.1.3 Prokriminella attityder och värderingar

Risk- och behovsfaktorn *Prokriminella attityder och värderingar* kunde identifieras i två⁶ av domarna. Prokriminella attityder och värderingar handlar om tankesätt som stödjer och accepterar brottsliga handlingar, alternativt bortförklarar och förminskar brottsligt beteende. Det kan exempelvis vara att ge andra skulden för det brottsliga handlandet eller anse det nödvändigt för att skydda sig själv eller närstående. Nedan följer ett exempel ur dom H på hur risk- och behovsfaktorn *Prokriminella attityder och värderingar* kan identifieras:

Exempel 4: Att köra moped med ett narkotiskt ämne i kroppen är brottsligt. Det gäller även om föraren inte känner sig påverkad och körningen har gått bra. XX ska därför dömas för rattfylleri i enlighet med åtalet.

I ovan exempel kan *rattfylleri* ses som nodalpunkten eftersom brottet gett betydelse till övriga ord. *Köra, narkotiskt ämne, kroppen, inte, känner, påverkad, körningen* och *gått bra* utgör alla element. När elementen sätts i förhållande till varandra och nodalpunkten *rattfylleri* fixeras betydelsen och orden blir till moment genom artikulation eftersom deras mångtydighet

⁶ Dom H och E.

reducerats till entydighet. En tillslutning har på så vis skett och övriga betydelser förskjutits till det diskursiva fältet. Vi förstår att ungdomen har kört med narkotiskt ämne i kroppen vilket utgör brottet rattfylleri och vidare uttryckt att hen inte kände sig påverkad och att körningen gått bra. Det tolkar vi som ett förminskande och bortförklarande av brottet rattfylleri. Senare i dom H går det att utläsa följande:

Exempel 5: Enligt tingsrätten framstår inte XX egna uppgifter om att hen var omedveten om mopedens fartresurser som trovärdiga. Mot denna bakgrund är åtalet styrkt även när det gäller olovlig körning.

Olovlig körning kan ses som nodalpunkten i exemplet ovan. Orden *omedveten*, *fartresurser*, *inte* och *trovärdiga* utgör element. De ges betydelse först när de sätts i relation till varandra samt nodalpunkten *olovlig körning* och genom artikulation fixeras som moment. Orden har således fastställts och en tillslutning skett. Vidare förstår vi att det inte anses trovärdigt att ungdomen var omedveten om mopedens fartresurser och därmed begått brottet olovlig körning. Det tolkar vi som att ungdomen bortförklarat den brottsliga handlingen.

Båda exemplen på hur risk- och behovsfaktorn *Prokriminella attityder och värderingar* kan ta sig uttryck är som tidigare nämnt tagna ur dom H. Att ungdomen således upprepade gånger antas förminska och bortförklara sitt brottsliga handlande tyder på ett tankesätt som bortförklarar och förminskar brottsligt beteende. Utifrån det kunde risk- och behovsfaktorn *Prokriminella attityder och värderingar* identifieras.

5.1.4 Antisocial historia

Risk- och behovsfaktorn *Antisocial historia* kunde identifieras i en⁷ av domarna. Antisocial historia som risk- och behovsfaktor syftar till en persons tidigare brottslighet (Kriminalvården, 2017:5). Nedan följer ett exempel ur dom H på hur risk- och behovsfaktorn *Antisocial historia* kan identifieras:

Exempel 6: XX är 16 år och förekommer i ett avsnitt i belastningsregistret. Den 8 oktober 2015 dömdes hen för misshandel och narkotikabrott (ringa brott).

Nodalpunkten i exemplet ovan kan tolkas vara *belastningsregistret* eftersom det är kring det ordet övriga ord centrerats och fått sin betydelse. *Dömdes* kan ses som en flytande signifikant sett till att vara ett element som i hög grad går att tillskriva olika betydelser. Att något dömdes skulle exempelvis kunna vara till en straff i en match i en diskurs om sport. När elementen *förekommer*, *dömdes*, *misshandel* och *narkotikabrott* genom artikulation fixerats i förhållande till varandra och nodalpunkten *belastningsregistret*, har dess mångtydighet reducerats till entydighet. På så vis har orden blivit till moment, betydelsen fastställts och tillslutning skett. Vi förstår att ungdomen tidigare dömts för brotten misshandel och narkotikabrott och på grund

⁷ Dom H.

av det förekommer i belastningsregistret. Risk- och behovsfaktorn *Antisocial historia* kunde således identifieras.

5.1.5 Fördjupning av Särskilt vårdbehov

Ovan har det empiriska materialet analyserats utifrån RBM-modellen (Kriminalvården, 2017) och några exempel har illustrerat hur risk- och behovsfaktorerna kunde identifieras. I arbetet med analysen bearbetades texten med hjälp av diskursteorin (Winther Jørgensen & Phillips, 2000). Det för att tolka och därmed kunna se hur diskursen kunde förklaras och förstås i förhållande till risk- och behovsfaktorerna. *Missbruk och beroende, Antisocialt personlighetsmönster, Prokriminella attityder och värderingar* samt *Antisocial historia* är alla faktorer som kan påverka risken att ungdomar utför brottsliga handlingar (Kriminalvården, 2017:5). Vidare utgör faktorerna aspekter som socialtjänsten, i yttrande om särskilt vårdbehov, tar hänsyn till när de ser till ungdomens livssituation (Socialstyrelsen, 2009:87). Dessa yttranden tar tingsrätten sedan i beaktande vid bedömning av val av påföljd för begångna brott. I domarna framkommer tingsrättens ställningstagande till socialtjänstens yttrande i samband med deras motivering av val av påföljd.

I analysen av de nio domarna där ungdomarna dömts till ungdomsvård var risk- och behovsfaktorerna *Missbruk och beroende* och *Antisocialt personlighetsmönster* de faktorer som var mer förekommande. Vardera faktor kunde identifieras i fem av domarna. Risk- och behovsfaktorerna *Antisocial historia* och *Prokriminella attityder och värderingar* kunde identifieras i en respektive två av domarna.

För att dömas till ungdomsvård krävs, likt tidigare nämnt, att ungdomen har särskilt vårdbehov (BrB 32 kap. 1 § 1 st.). Brå (2011:73) anger att om ungdomen har omfattande behov sett till psykisk ohälsa, neuropsykiatriska diagnoser eller missbruk anser socialtjänsten det föreligga särskilt vårdbehov. Enligt Kriminalvårdens (2017:5) beskrivning av risk- och behovsfaktorn *Antisocialt personlighetsmönster*, involverar den olika neuropsykiatriska diagnoser samt personlighetsdrag som impulsivitet, lättretlighet och fientlighet. Att missbruk, vilket kan likställas med risk- och behovsfaktorn *Missbruk och beroende*, är en omständighet som bidrar till särskilt vårdbehov överensstämmer med vad som anges i förarbete (Prop. 2005/06:165, s. 56); har ungdomen missbruksproblem eller är brottsaktiv så talar det för att särskilt vårdbehov föreligger.

Samtliga ungdomar kan utifrån domarna ses som brottsaktiva eftersom de begått brott de nu dömts för. Däremot, med grund i Kriminalvårdens (2017:5) beskrivning av risk- och behovsfaktorn *Antisocial historia* kan det även vara en historik av brottsligt handlande. I denna studie var det en ungdom som dömdes till ungdomsvård och som tidigare hade dömts för ett brott. Det vill säga, av analysen kunde risk- och behovsfaktorn *Antisocial historia* identifieras i en av domarna.

Risk- och behovsfaktorn *Prokriminella attityder och värderingar* beskriver Kriminalvården (2017:5) handla om tankesätt som stödjer och accepterar brottsliga handlingar, alternativt

bortförklarar och förminskar brottsligt beteende. Av analys identifierades den risk- och behovsfaktorn bland annat i dom H där ungdomen kört en moped påverkad av narkotika, som genom ändringar kunde uppnå högre hastighet än lagstadgat. Brottet bortförklarades och förminskades med förklaringen att inte ha känt sig påverkad vid körningen, att det gått bra samt en omedvetenhet att mopeden var ändrad. I förhållande till aktuell forskning kan risk- och behovsfaktorn *Prokriminella attityder och värderingar* liknas med vad Van der Laan, Blom och Kleemans (2009:426) beskriver som kortsiktiga riskfaktorer. I detta fall skulle det kunna vara kortsiktiga riskfaktorer såsom påverkan av narkotika och begränsad risk att gripas vid körning av den ändrade mopeden.

Vid analys av de nio domarna var, likt tidigare nämnt, risk- och behovsfaktorerna *Missbruk och beroende* samt *Antisocialt personlighetsmönster* de faktorer som var mer förekommande. Av de domar där risk- och behovsfaktorn *Missbruk och beroende* kunde identifieras hade samtliga fem ungdomar dömts för att ha brukat det narkotikaklassade ämnet cannabis. Utifrån våra domar ges därmed förståelsen att bruka det narkotikaklassade ämnet cannabis utgör risk- och behovsfaktorn *Missbruk och beroende*.

Vidare av de domar där risk- och behovsfaktorn *Antisocialt personlighetsmönster* kunde identifieras dömdes två av ungdomarna för hot, den ena mot tjänsteman och den andre mot en vän. Hoten handlade om att ungdomen skulle bruka våld. Tre ungdomar dömdes för misshandel. I samtliga tre fall hade ungdomarna riktat våldet mot en person i samma ålder samt umgängeskrets. Våldet utgjordes av slag i ansikte, sparkar på en liggandes person, hårdragning och av att ha knäat någon i ryggen. Dessa ageranden som beskrivs i domarna indikerar på personlighetsdrag som impulsivitet, lättretlighet och fientlighet mot omgivningen. Att hota någon att utföra våld mot denne samt att fysiskt bruka våld mot någon annan utgör utifrån våra domar risk- och behovsfaktorn *Antisocialt personlighetsmönster*.

Urvalet för denna studie är begränsat, varför det finns svårigheter att säga i vilken utsträckning någon av identifierade risk- och behovsfaktorer faktiskt påverkar utfallet ungdomsvård. Det är inte heller vad vi ämnar att göra i denna studie. Det faktum att risk- och behovsfaktorerna gått att identifiera i tingsrättens motivering och bedömning, indikerar på att faktorerna påverkar val av påföljden ungdomsvård och har därmed betydelse för hur särskilt vårdbehov förstås. Således går det att fastställa att av de åtta risk- och behovsprinciper som återfinns i RBM-modellen är *Missbruk och beroende*, *Antisocialt personlighetsmönster*, *Antisocial historia* samt *Antisociala attityder och värderingar* de faktorer som beskriver och därmed utgör hur särskilt vårdbehov förstås i domarna.

Vidare var *Missbruk och beroende* samt *Antisocialt personlighetsmönster* mer förekommande. Det är således främst dessa risk- och behovsfaktorer som beskriver begreppet *särskilt vårdbehov* i domarna. I sådant fall och baserat på de nio domar där ungdomarna dömts till påföljden ungdomsvård, förstås särskilt vårdbehov föreligga om ungdomen brukat cannabis eller hotat någon om att utföra våld mot denne alternativt fysiskt brukat våld mot någon annan.

5.2 Ett brott – tre påföljder

I det svenska rättssystemet är det viktigt att domstolar vid val av påföljd förhåller sig till de straffrättsliga kraven på förutsägbarhet, proportionalitet och konsekvens (Prop. 1997/98:96, s.140). Förtydligat ska domstolen döma på ett sätt som är förutsägbart, att påföljden är proportionerlig i förhållande till brottet och att det bedöms konsekvent, att alla döms lika inför lagen. Det för att säkerställa rättssäkerhet inom det svenska rättssystemet.

I diskussionen om val av påföljd för unga lagöverträdare har Socialstyrelsen (2013:24) påtalat att det är viktigt att inte den samhällsreaktionen, alltså påföljden, stör ungdomens naturliga mognadsprocess. Vidare angav Socialstyrelsen att de flesta ungdomar som begår brott upphör med det brottsliga beteendet i enlighet med den naturliga mognadsprocessen. Tanken med samhällets reaktionssystem, alltså påföljderna, är att minska risken för fortsatt brottslighet, i detta fall hos ungdomarna.

Gällande påföljden ungdomsvård har det i förarbete (Prop. 2005/06:165, s.55) angivits att andra påföljder, till exempel ungdomstjänst, bör komma ifråga i de fall det inte föreligger risk för fortsatt brottslighet. Vidare har det i en rapport av Brå (2011:24–25) angetts att vid val av påföljd för den unga lagöverträdaren tas hänsyn till tidigare lagföringar samt antalet begångna brott i den aktuella lagföringen.

För att beskriva hur val av påföljd förstås utifrån brottslig handling kommer vi analysera tingsrättens motivering i tre domar där ungdomar begått likartat brott men dömts till olika påföljder. Genom att tillämpa diskursteorin (Winther Jørgensen & Phillips, 2000) på den del i domarna som motiverar val av påföljd, kan vi identifiera och därmed urskilja vad som föranlett de olika påföljderna. Det likartade brottet som ligger till grund för analysen är olovlig körning och de påföljder som ungdomarna dömts till är dagsböter, ungdomstjänst och ungdomsvård. Även de risk- och behovsfaktorer som kunde identifieras i domarna vid analys utifrån Kriminalvårdens (2017) RBM-modell kommer användas. Det för att risk- och behovsfaktorer, likt tidigare nämnt, bör utgöra centrala aspekter vid bedömning av val av påföljd (se bl. a. Andrews et al., 1990; Kriminalvården, 2017).

5.2.1 Olovlig körning - dagsböter

I nedan exempel på motivering till val av påföljd ur dom M, dömdes ungdomen till dagsböter för brottet olovlig körning, grovt brott. Ungdomen har även tidigare lagförts. De risk- och behovsfaktorer som kunde identifieras ur domen var *Prokriminella attityder och värderingar* och *Antisocial historia*.

Exempel 7: Gärningen ska bedömas som olovlig körning, grovt brott, eftersom hen tidigare är dömd för olovlig körning. Påföljden kan bestämmas till dagsböter.

I exemplet ovan kan *dagsböter* ses som nodalpunkt eftersom det är utifrån den påföljden resterande ord fått sin betydelse. De ord som utgör element, vilka är mångtydiga, är *gärningen*,

olovlig körning, grovt, brott, tidigare och *dömd*. När elementen och nodalpunkten genom artikulation fixerats och fastställts som moment ges de sin betydelse och andra möjliga betydelser har uteslutits eftersom tillslutning skett. Vi förstår att påföljden dagsböter motiveras av att gärningen olovlig körning bedömdes som grovt brott utifrån att ungdomen tidigare dömts för olovlig körning.

5.2.2 Olovlig körning – ungdomstjänst

Den ungdom som istället dömdes till påföljden ungdomstjänst hade utöver olovlig körning, grovt brott, begått rattfylleri och ringa narkotikabrott. Ungdomen har även tidigare lagförts. De risk- och behovsfaktorer som kunde identifieras ur domen var *Missbruk och beroende* och *Antisocial historia*. I nedan exempel följer det första stycket i motiveringen till påföljden ungdomstjänst taget ur dom R:

Exempel 8: Hen finns under två avsnitt i belastningsregistret och har tidigare dömts till ungdomsvård för likartade brottslighet som hen nu döms för. Det framgår av ett yttrande från Socialnämnden XX i Uppsala att hen inte har något särskilt vårdbehov.

Nodalpunkten i exemplet ovan kan ses vara *ungdomsvård* eftersom det är kring den påföljden övriga ord getts betydelse. Vidare utgör *finns, två, avsnitt, belastningsregistret, tidigare* och *dömts* element. Elementen ges betydelse när de sätts i förhållande till varandra och nodalpunkten *ungdomsvård* och genom artikulation fixeras som moment. När orden satts i relation till varandra har de fixerats och getts en entydig betydelse. En tillslutning har skett och övriga möjliga betydelser av orden förskjutits till det diskursiva fältet. Därmed förstår vi att ungdomen återfinns under två avsnitt i belastningsregistret och tidigare dömts till påföljden ungdomsvård.

I den andra meningen av exemplet ovan kan *särskilt vårdbehov* ses som nodalpunkten. Elementen utgörs av orden *framgår, yttrande* och *inte* vilka fastställs som moment när de sätts i förhållande till varandra och nodalpunkten *särskilt vårdbehov*. Genom att orden fixeras, vilket sker genom artikulation, har elementens mångtydighet reducerats till entydighet. Tillslutelse har skett och övriga möjliga betydelser förskjutits till det diskursiva fältet. Vi förstår att det av yttrande framgår att ungdomen inte har ett särskilt vårdbehov. I nedan exempel följer det andra stycket i motiveringen till påföljden ungdomstjänst ur dom R:

Exempel 9: XX döms nu för ringa narkotikabrott, rattfylleri och grov olovlig körning. Det är visserligen brott där dagsböter kan komma ifråga men det samlade straffvärdet är så högt att en vuxen person hade riskerat att få ett fängelsestraff. En sådan påföljd är dock inte aktuell med hänsyn till XXs ålder. Hen vill göra ungdomstjänst och är lämplig för det. Påföljden bestäms till 30 timmar ungdomstjänst.

I ovan exempel kan *ungdomstjänst* ses som nodalpunkten eftersom det är utifrån den påföljden resterande ord centrerats och fått sin betydelse. Av exemplets första mening, kan *döms*, *ringa narkotikabrott*, *rattfylleri* och *grov olovlig körning* ses som element. Genom artikulation reduceras dess mångtydighet till entydighet när de sätts i förhållande till varandra och nodalpunkten *ungdomstjänst*. Genom fixeringen av elementen har orden blivit moment och vidare har en tillslutning skett där övriga betydelse har förskjutits till det diskursiva fältet. Vi förstår således att ungdomen dömdes till ungdomstjänst för ringa narkotikabrott, rattfylleri och grov olovlig körning.

I den följande meningen av ovan exempel är elementen *dagsböter*, *straffvärde*, *fängelse* och *ålder*. Dessa ord är mångtydiga med en ofixerad betydelse. När orden genom artikulation fixerats i förhållande till varandra har deras mångtydighet reducerats till entydighet och orden getts betydelse. Elementen har blivit till moment genom fixeringen och en tillslutning har skett eftersom orden getts en bestämd betydelse. Övriga betydelse har förskjutits till det diskursiva fältet. Vi förstår att dagsböter hade kunnat varit en lämplig påföljd men att straffvärdet motsvarade fängelse och att ungdomen på grund av sin ålder istället dömdes till påföljden ungdomstjänst.

Sammantaget förstår vi att påföljden ungdomstjänst motiveras av ett yttrande där det framgick att ungdomen inte hade ett särskilt vårdbehov. Ungdomen dömdes till ungdomstjänst för brotten ringa narkotikabrott, rattfylleri och grov olovlig körning. Dagsböter hade kunnat varit en lämplig påföljd men på grund av att straffvärdet motsvarade fängelse och ungdomens ålder dömdes hen istället till påföljden ungdomstjänst.

5.2.3 Olovlig körning – ungdomsvård

Den ungdom som dömdes till ungdomsvård för olovlig körning dömdes också för ringa narkotikabrott. Ungdomen har även tidigare lagförts. De risk- och behovsfaktorer som kunde identifieras ur domen var *Prokriminella attityder och värderingar*, *Missbruk och beroende* samt *Antisocial historia*. I nedan exempel följer det första stycket i motiveringen till påföljden ungdomsvård ur dom H:

Exempel 10: XX är 16 år och förekommer i ett avsnitt i belastningsregistret. Den 8 oktober 2015 dömdes hen för misshandel och narkotikabrott (ringa brott). Påföljden bestämdes till ungdomstjänst i 30 timmar.

Nodalpunkten i exemplet ovan kan tolkas vara *belastningsregistret* eftersom det är kring det ordet övriga ord centrerats och fått sin betydelse. *Dömdes* kan ses som en flytande signifikant sett till att vara ett element som i hög grad går att tillskriva olika betydelse. När elementen *förekommer*, *dömdes*, *misshandel* och *narkotikabrott* genom artikulation fixerats i förhållande till varandra och nodalpunkten *belastningsregistret*, har dess mångtydighet reducerats till entydighet. På så vis har orden blivit till moment, betydelsen fastställts och tillslutning skett. Vi förstår att ungdomen tidigare dömdes för brotten misshandel och narkotikabrott och på grund

av det förekommer i belastningsregistret. I nedan exempel följer det andra stycket i motiveringen till påföljden ungdomsvård i dom H:

Exempel 11: Socialtjänsten i XX kommun har i ett yttrande gjort bedömningen att XX har ett särskilt vårdbehov och att det vore lämpligt med ungdomsvård. Det har upprättats ett ungdomskontrakt som hen har samtyckt till att följa (bilaga 2). Kontraktet innebär att hen tillsammans med sin familj ska genomgå s.k. Funktionell familjeterapi (FFT) vid fem till tio tillfällen. Det långsiktiga syftet med terapin är att XX antisociala beteende ska upphöra.

Ungdomsvård kan ses som nodalpunkten i ovan citat eftersom det är kring den påföljden övriga ord centrerats och fått sin betydelse. Av den första meningen kan *yttrande*, *bedömningen*, *särskilt vårdbehov* och *lämpligt* ses som element med mångtydiga betydelser. När elementen sätts i relation till varandra och nodalpunkten *ungdomsvård* sker artikulation och ordens mångtydighet reduceras till entydighet. Orden har blivit moment eftersom deras betydelse fixerats genom att de förhåller sig till varandra på ett bestämt sätt. En tillslutning har skett och alla andra möjliga betydelser uteslutits och förskjutits till det diskursiva fältet. Vi förstår att ungdomsvård var lämplig påföljd utifrån ett yttrande där bedömning gjorts att det förelåg särskilt vårdbehov.

Av resterande meningar i exemplet ovan kan *ungdomskontrakt*, *samtyckt*, *familj*, *funktionell familjeterapi*, *syftet*, *antisociala beteende* och *upphöra* ses som element. När orden sätts i relation till varandra samt nodalpunkten *ungdomsvård* sker en artikulation och deras mångtydighet reduceras till entydighet. Elementen har blivit till moment. En tillslutning har skett och andra möjliga betydelser uteslutits och förskjutits till det diskursiva fältet. Vi förstår att påföljden ungdomsvård utgjordes av ett ungdomskontrakt vilket ungdomen samtyckt till. Ungdomskontraktet gick ut på att familjen skulle genomgå en funktionell familjeterapi med syftet att ungdomens antisociala beteende skulle upphöra⁸. I nedan exempel följer det tredje stycket i motiveringen till påföljden ungdomsvård:

Exempel 12: Tingsrätten bedömer att ungdomsvård enligt det upprättade kontraktet är den lämpligaste påföljden för XX. Med hänsyn till att hen nu har återfallit i brott finns det skäl som talar för att ungdomsvården förenas med ungdomstjänst eller böter. Efter en samlad bedömning av omständigheterna i målet har tingsrätten dock kommit fram till att behovet av en sådan kombinationspåföljd inte är tillräckligt starkt för att det ska bli aktuellt.

I exemplet ovan kan *ungdomsvård* ses som nodalpunkt eftersom det är utifrån den påföljden resterande ord fått sin betydelse. Orden *återfallit*, *brott*, *förenas*, *ungdomstjänst*, *böter* kan ses som elementen i citatets andra mening. Vidare kan elementet *brott* ses som en flytande signifikant eftersom det i hög grad kan tillskrivas olika betydelser. När *brott* sätts i relation till elementen *återfallit*, *förenas*, *ungdomstjänst* och *böter* samt nodalpunkten *ungdomsvård* reduceras ordens mångtydighet till entydighet genom artikulation. Genom att orden blivit entydiga har de blivit moment och därmed fått sin betydelse fixerad och en tillslutning har skett.

⁸ Jfr mottaglighetsprincipen.

Alla andra möjliga betydelser har uteslutits och förskjutits till det diskursiva fältet. Vi förstår således att påföljden ungdomsvård hade kunnat förenas med ungdomstjänst eller böter eftersom ungdomen återfallit i brott.

I den tredje meningen i ovan exempel kan orden *bedömning*, *behov*, *kombinationspåföljd*, *inte*, *starkt* och *aktuellt* ses som element. Det är ord med en ofixerad betydelse. Genom artikulering har orden fastställts och fixerats i en bestämd ordning i förhållande till nodalpunkten *ungdomsvård*. Ordens mångtydighet har reducerats till entydighet och orden har blivit till moment och getts betydelse. En tillsutning har skett och övriga möjliga betydelser förskjutits till det diskursiva fältet. Följaktligen förstår vi att det utifrån *bedömning* inte ansågs att behovet av en kombinationspåföljd var starkt nog för att bli aktuell.

Sammanfattningsvis förstår vi att påföljden ungdomsvård motiveras av att ungdomen tidigare dömts för brotten misshandel och narkotikabrott och på grund av det förekommer i belastningsregistret. Ungdomsvården utgjordes av ett ungdomskontrakt vilket ungdomen samtyckt till. Ungdomskontraktet gick ut på att familjen skulle genomgå funktionell familjeterapi med syftet att ungdomens antisociala beteende skulle upphöra. Vidare förstår vi att påföljden ungdomsvård hade kunnat förenas med ungdomstjänst eller böter eftersom ungdomen återfallit i brott. Utifrån *bedömning* ansågs det dock inte att behovet av en kombinationspåföljd var starkt nog för att bli aktuell.

5.2.4 Fördjupning av Ett brott – tre påföljder

För analysen valdes tre domar ut där samtliga ungdomar dömts för brottet olovlig körning. Däremot, hade ungdomarna dömts till olika påföljder varför vi ansåg de lämpa sig för analys av hur motivering av val av påföljd förstås utifrån begånget brott i domarna. Med stöd i diskursteorin (Winther Jørgensen & Phillips, 2000) analyserades motiveringen till val av påföljd i respektive dom. Vidare redogjordes även för de risk- och behovsfaktorer som kunde identifieras i domarna med hjälp av diskursteorin och utifrån RBM-modellen (Kriminalvården, 2017). Nedan följer en jämförelse av motiveringarna samt identifierade risk- och behovsfaktorer domarna emellan och vidare förs en diskussion i förhållande till aktuell forskning.

Gemensamt för samtliga tre ungdomar var att de tidigare dömts för brott, varpå de alla uppfyllde risk- och behovsfaktorn *Antisocial historia*. Brå (2011:24–25) har angivit att val av påföljd påverkas av tidigare lagföringar samt antal begångna brott i den aktuella lagföringen. Det framkom även av Brå:s rapport att ungdomar som tidigare lagförts, i högre grad döms till påföljderna ungdomsvård och ungdomstjänst. Ungdomen i dom M som dömdes till dagsböter i den aktuella domen har tidigare lagförts för olovlig körning, vilket motiverade att påföljden denna gång ansågs som olovlig körning, grovt brott. Det är i enlighet med vad Brå (2011:24–25) angav om att val av påföljd påverkas av tidigare lagföringar och skiljaktigt från angivelsen att det i hög grad leder till en mer intensiv påföljd.

Ytterligare en risk- och behovsfaktor, *Prokriminella attityder och värderingar*, identifierades i dom M. Det utifrån att ungdomen angav sig omedveten om fordonets ändring så att en högre

hastighet än vad som är lagligt gick att uppnå. Det tolkar vi som ett bortförklarande men även som en oförståelse att det var en brottslig handling av så pass hög grad. Att det dessutom var andra gången ungdomen dömdes för olovlig körning kan liknas med vad Kriminalvården (2017:5) förklarar vara ett förminskande av brottsligt beteende. Med tanke på ungdomens unga ålder skulle de prokriminella attityderna och värderingarna i form av bortförklarande och förminskande av brottsligt beteende kunna bero på en lägre mognadsgrad. Som tidigare nämnt har Socialstyrelsen (2013:24) angivit att det är av vikt att inte den samhälleliga reaktionen, alltså påföljden, stör ungdomens naturliga mognadsprocess. Följaktligen tolkar vi att det, tillsammans med att ungdomen tidigare lagförts, motiverar påföljden dagsböter för brottet olovlig körning, grovt brott, i denna dom.

Vidare återfinns även risk- och behovsfaktorn *Prokriminella attityder och värderingar* i dom H där ungdomen dömdes till ungdomsvård. I domen bortförklarade ungdomen sitt agerande genom att ange att bruket av cannabis skedde kvällen innan, att det var en engångsföreteelse samt av att inte ha känt sig påverkad av cannabis vid körning av fordonet dagen efter. Ungdomen uppgav även en omedvetenhet om ändringen av fordonet och överförde skulden på säljaren av fordonet. Utöver olovlig körning dömdes ungdomen i den aktuella lagföringen även för brotten rattfylleri och ringa narkotikabrott, vilket identifierade risk- och behovsfaktorn *Missbruk och beroende*.

Van der Laan, Blom och Kleemans (2009:432) har påtalat att en kombination av flera långsiktiga riskfaktorer ökar sannolikheten för allvarlig brottslighet och att kortsiktiga riskfaktorer, exempelvis påverkan av narkotika, kan vara avgörande när allvarliga brott begås. I dom H kunde tre så kallade långsiktiga risk- och behovsfaktorer identifieras, vilka motsvarar *Antisocial historia, Prokriminella attityder och värderingar* samt *Missbruk och beroende*. Den sistnämnda utgör i detta fall även en kortsiktig riskfaktor eftersom ungdomen begick brottet med narkotika i kroppen. Det i kombination med att ungdomen begick fler brott utöver olovlig körning vid tillfället, gör att brottet kan ses vara av allvarligare grad.

Brå (2011:52) har angett att beslut om insatser, däribland påföljden ungdomsvård, baseras på en bedömning av hur allvarlig brottsligheten är och huruvida det föreligger särskilt vårdbehov. Ungdomsvård anses som intensiv utifrån att den innebär en högre grad av intervention. Till dom H har socialtjänsten lämnat yttrande om att det föreligger särskilt vårdbehov. Vidare angavs att påföljden skulle kunna förenas med ungdomstjänst eller böter eftersom ungdomen återfallit i brott men att behovet inte bedömts vara starkt nog för en sådan kombinationspåföljd. Överläggandet tyder på att mottalighetsprincipen varit vägledande eftersom påföljden anpassats efter ungdomens behov och förutsättningar för att motverka fortsatt brottslighet. Det kan även ses som ett överläggande av tingsrätten för att vid val av påföljd förhålla sig till kravet på proportionalitet (Prop. 1997/98:96, s. 140). Det vill säga att påföljden ska vara proportionerlig i förhållande till brottet, vilket vi i detta fall kan förstå att en kombinationspåföljd inte var. Följaktligen tolkar vi att det är allvarlighetsgraden på brotten och att det föreligger särskilt vårdbehov, tillsammans med att ungdomen tidigare lagförts, som motiverar påföljden ungdomsvård för brottet olovlig körning, rattfylleri och ringa narkotikabrott.

I likhet med dom H där ungdomen dömdes till ungdomsvård, har även ungdomen som dömdes till ungdomstjänst i dom R begått brotten rattfylleri, ringa narkotikabrott och olovlig körning. I dom R dömdes ungdomen däremot för olovlig körning, grovt brott, efter att ha kört en bil utan giltigt förarbevis. Med hänvisning till vad Van der Laan, Blom och Kleemans (2009:432) angett kan även risk- och behovsfaktorerna i dom R ses bekräfta en allvarlig brottslighet. I detta fall utgjordes de långsiktiga risk- och behovsfaktorerna av *Antisociala historia* samt *Missbruk och beroende* och den kortsiktiga riskfaktorn av att ungdomen hade narkotika i kroppen vid tillfället.

I dom R återfanns resonemang från tingsrätten huruvida påföljden skulle vara annorlunda. I domen fördes resonemang huruvida dagsböter kunde vara en lämplig påföljd. Det konstaterades däremot att det totala straffvärdet för brotten motsvarade fängelse vilket vidare inte var aktuellt på grund av ungdomens unga ålder. Utifrån att brottens straffvärde motsvarade fängelse och dagsböter inte ansågs aktuellt, tolkar vi att det stod mellan påföljderna ungdomstjänst eller ungdomsvård vid val av påföljd. Brå (2011) har framfört att “beslut om sådana rättsliga insatser baseras på en bedömning av hur allvarlig brottsligheten är och i vad mån gärningspersonerna har ett särskilt vårdbehov eller ej.” (s.52). I domen framkom av yttrande från socialtjänsten att det inte föreligger något särskilt vårdbehov hos ungdomen, vilket inte gör ungdomsvård lämplig som påföljd. Följaktligen förstår vi att det är allvarlighetsgraden på brotten samt yttrandet att det inte föreligger särskilt vårdbehov, tillsammans med att ungdomen tidigare lagförts, som motiverar påföljden ungdomstjänst för brotten olovlig körning, grovt brott, rattfylleri och ringa narkotikabrott.

Utifrån analys av de tre domar där ungdomarna begått likartat brott men dömts till olika påföljder förstår vi motiveringarna av val av påföljd enligt följande:

Påföljden dagsböter för brottet olovlig körning, grovt brott, motiveras utifrån ungdomens prokriminella attityder och värderingar tillsammans med att ungdomen tidigare lagförts. Vidare att påföljden ungdomstjänst för brotten rattfylleri, ringa narkotikabrott och olovlig körning, grovt brott, motiveras utifrån brottets allvarlighetsgrad, yttrandet att det inte föreligger särskilt vårdbehov samt att ungdomen tidigare lagförts. Slutligen att påföljden ungdomsvård för brotten olovlig körning, rattfylleri och ringa narkotikabrott motiveras utifrån brottets allvarlighetsgrad, att det föreligger särskilt vårdbehov och att ungdomen tidigare lagförts.

5.3 Ungdomar med påföljder

“Innehållet i ungdomspåföljderna syftar till att motverka de riskfaktorer som kan leda till fortsatt brottslighet.” (SOU 2018:85 s. 360). Citatet återfinns i den senaste statliga utredningen angående unga lagöverträdare. De tre påföljder som återfunnits i domarna för denna studie, vars innehåll således ska ämna motverka fortsatt brottslighet, är dagsböter, ungdomstjänst och ungdomsvård. RBM-modellens (Kriminalvården, 2017) tre principer, kan tillämpas för att identifiera riskfaktorer och anpassa påföljd samt dess innehåll för att motverka fortsatt brottslighet. Kriminalvården (2017:4) anger att ju fler riskfaktorer som går att identifiera, desto större är risken för fortsatt brottslighet.

RBM-modellen består som tidigare nämnt av tre principer. *Riskprincipen* kartlägger risken att en person återfaller i brottslighet och därmed om det föreligger behov av återfallsförebyggande insatser. Om så är fallet är det *behovsprincipen* som vidare vägleder innehållet i den återfallsförebyggande insatsen för att minska personens återfallsrisk. Det är sedan utifrån *mottaglighetsprincipen* som den återfallsförebyggande insatsen planeras. Det genom att personens inlärningsstil och individuella förutsättningar beaktas så personen ges största möjlighet att ta till sig av, med andra ord vara mottaglig för, insatsen för att dra nytta av den (Kriminalvården, 2017:3,4,7–8).

För att motverka återfall i brottslighet har det av aktuell forskning framkommit att terapeutiska insatser ger önskad effekt (Lipsey, 2009:143). Det har även framkommit att vårdande insatser föredras framför straffande (se bl. a. Brå, 2011; Lipsey, 2009; Mears et al., 2015) med motiveringen att ungdomar kan förändras och förtjänar vård (Brå, 2011:13; Mears et al., 2015:462). Forskning har vidare påvisat att intensiva påföljder ger önskad effekt för högriskbrottslingar och motsatt effekt för lågriskbrottslingar (Andrews et al., 1990:20; Lipsey, 2009:143). Av den anledningen bör lågriskbrottslingar identifieras och uteslutas från de intensiva påföljderna (Lowenkamp & Latessa, 2004:6–7). Det för att inte riskera att ungdomars naturliga mognadsprocess störs av påföljden (Socialstyrelsen, 2013:24).

Av aktuell forskning presenteras å andra sidan även en bild av svårigheten att säga något om insatsers faktiska effekter. Bland annat har Lipsey (2009:143–145) framfört att det inte är möjligt att säga något om hur stora eller små effekter varje enskild insats har på återfall. Vidare har Abrams och Aguilar (2005:175) redogjort för att det är väldigt varierande hur ungdomen tar till sig behandling. Det indikerar på svårigheten att påvisa huruvida olika behandlingsmetoder ger önskat resultat. Att det är svårt att identifiera effekter kan motiveras av att utförare av insatser brister i dokumentation, vilket leder till en kunskapsbrist. Det, tillsammans med heterogeniteten i behandlingarna, bidrar enligt Mears et al. (2011:509) till svårigheten att uttala sig om faktiska effekter. Det kan understrykas med vad Ginner Hau och Smedler (2011:94–95) angett i sin studie; att socialtjänster i Sverige vilka arbetar med ungdomar dömda till ungdomsvård utgår från egna behandlingsmetoder som inte är forskningsbaserade. Med hänvisning till Mears et al. (2011:509) tolkar vi att de som utför arbetet troligtvis även brister i sin dokumentation.

För att beskriva hur val av påföljd förstås i domarna utifrån påföljd följer nedan en analys av samtliga 18 tingsrättsdomar. Genom att tillämpa diskursteorin (Winther Jørgensen & Phillips, 2000) på den del i domarna som motiverar val av påföljd, kan vi identifiera och därmed urskilja vad som föranlett olika påföljder. De påföljder som ungdomarna dömts till är dagsböter, ungdomstjänst och ungdomsvård. Även vad som identifierats i domarna utifrån RBM-modellen kommer att användas. Det för att risk- och behovsfaktorer, likt tidigare nämnt, bör utgöra centrala aspekter vid bedömning av val av påföljd och mottaglighetsprincipen bör beaktas vid planering av lämplig insats (se bl. a. Andrews et al., 1990; Kriminalvården, 2017). Genom analys kan vi därmed kritiskt granska vad val av påföljd kan ha för konsekvenser för ungdomar i relation till aktuell forskning.

5.3.1 Ungdomar med påföljden dagsböter

Av det empiriska materialet för denna studie återfinns fyra⁹ domar med dagsböter som påföljd. Dagsböter innebär ett bötesbelopp som utgörs av ett antal dagsböter som är beroende av brottets allvarlighetsgrad samt storleken på varje dagsbot som anpassas efter ungdomens ekonomiska situation (Lagen, u.å.).

I dom J dömdes ungdomen för ringa stöld på grund av snatteri. I domen framkommer att det skedde i umgänge med en vän och att ungdomen "fått höra av en kamrat att varorna var betalade (...)". Utifrån det tolkar vi att risk- och behovsfaktorn *Prokriminellt umgänge* går att identifiera. Vidare i dom M dömdes ungdomen för olovlig körning, grovt brott, efter att ha kört en A-traktor som byggts om så att det i rättslig mening inte längre utgör den typen av fordon. Risk- och behovsfaktorerna som kunde identifieras ur domen är *Prokriminella attityder och värderingar* samt *Antisocial historia*. Att ungdomens "egna uppgifter om att hen inte kände till att fordonet var ombyggt framstår inte som trovärdiga. Det är utrett att hen kände till att fordonet var ombyggt (...)" tolkar vi som bortförklarande och att *Prokriminella attityder och värderingar* går att identifiera. Vidare identifieras *Antisocial historia* utifrån att "hen tidigare är dömd för olovlig körning".

Nedan följer ett exempel från motiveringen i dom K på vad som föranlett påföljden dagsböter. I domen dömdes ungdomen till dagsböter för misshandel, ringa brott, efter att ha slagit en annan person.

Exempel 13: Även om det var så att XX blev mobbad så ger det inte hen någon rätt att slå. Åtalet av slag mot ansikte är styrkt och gärningen ska bedömas som ringa misshandel. Påföljden är låga dagsböter.

I exemplet ovan kan nodalpunkten ses vara *låga dagsböter* eftersom det är kring den påföljden som resterande ord getts betydelse. Orden *slag*, *ansikte*, *bedömas* och *ringa misshandel* kan tolkas som element, de är mångtydiga ord som inte fått sin betydelse fixerad. När orden *slag*, *ansikte*, *bedömas* och *ringa misshandel* sätts i relation till varandra samt nodalpunkten *låga dagsböter*, reduceras dess mångtydighet till entydighet genom artikulation och orden ges betydelse. Orden har således blivit till moment och en tillslutning har skett varpå övriga möjliga betydelser förskjutits till det diskursiva fältet. Vi förstår att slag mot ansikte bedömdes som ringa misshandel och gav påföljden låga dagsböter. Risk- och behovsfaktorn *Antisocialt personlighetsmönster* kunde identifieras utifrån att ungdomen slog en annan person i ansiktet efter att ha "känt sig mobbad i skolan (...)", vilket vi tolkar som ett impulsivt och fientligt beteende.

Dom L anser vi vara avvikande i förhållande till de andra domarna. Ungdomen dömdes för ringa narkotikabrott efter att ha brukat cannabis samt för brott mot lagen om förbud beträffande knivar och andra farliga föremål. Det efter att två knivar återfunnits i ett par boxningshandskar

⁹ Dom J, K, L och M.

som låg i ungdomens väska. De risk- och behovsfaktorer som identifierats är *Missbruk och beroende* sett till brukandet av cannabis och *Prokriminella attityder och värderingar* utifrån att ungdomens "berättelse om varför knivarna låg i handskarna bär präge av att vara tillrättalagd och är inte trovärdig. Eftersom hen även sagt annorlunda till polisen får det hållas för visst att hen inte pratar sanning (...)". Det tolkar vi som att ungdomen försökt bortförklara sitt brottsliga handlande.

5.3.2 Ungdomar med påföljden ungdomstjänst

Av det empiriska materialet för denna studie återfinns fem¹⁰ domar med ungdomstjänst som påföljd. Av Brottsbalken 32 kap. 2 § framgår att ungdomar får dömas till påföljden ungdomstjänst om det anses lämpligt med hänsyn till ålder, person och övriga omständigheter. Vidare i paragrafen står det att ungdomen får dömas till ungdomstjänst om påföljden anses tillräckligt ingripande med hänsyn till brottets straffvärde, tidigare brottslighet och om det inte föreligger skäl att döma till ungdomsvård (SFS 1962:700).

I dom O dömdes ungdomen till våld mot tjänsteman efter att ha sparkat en polis på smalbenet vilket orsakade smärta. Den risk- och behovsfaktorn som identifierats är *Antisociala personlighetsmönster*, bland annat utifrån att ungdomen själv "har sagt att hen i reflex sparkade XX (...)". I dom P betalade ungdomen en vän för att slå en person i ansiktet varpå ungdomen dömdes för anstiftan av misshandel. Eftersom ungdomen tidigare varit lagförd samt bortförklarade sitt brottsliga handlande kunde risk- och behovsfaktorerna *Prokriminella attityder och värderingar* och *Antisocial historia* identifieras. Vidare i dom Q dömdes ungdomen till falskt larm. Det genom att hen via en kompis användare på en skoldator, skickat mail innehållande hot till samtliga elever och personal på skolan. Den risk- och behovsfaktor som kunde identifieras var *Prokriminella attityder och värderingar*, bland annat utifrån att ungdomens "avsikt inte var att framkalla allvarlig fruktan (...)". I dom R dömdes ungdomen för olovlig körning, grovt brott, rattfylleri samt ringa narkotikabrott. Det efter att hen kört en personbil utan att ha rätt till det under påverkan av alkohol och cannabis. Risk- och behovsfaktorerna som kunde identifieras var *Missbruk och beroende* på grund av bruket av cannabis samt *Antisocial historia* eftersom ungdomen tidigare lagförts.

Nedan följer ett exempel från motiveringen i dom N på vad som föranlett påföljden ungdomstjänst. I domen dömdes ungdomen till ungdomstjänst för tillgrepp av fortskaffningsmedel och olovligt brukande efter att ha tagit och brukat en moped.

Exempel 14: XX ska nu dömas för tillgrepp av fortskaffningsmedel och olovligt brukande. XX var 15 år när hen begick gärningarna och hen har inget särskilt vårdbehov. Lämpligaste påföljd är ungdomstjänst som efter avdrag för ungdom ska bestämmas till 30 timmar.

¹⁰ Dom N, O, P, Q och R.

I ovan exempel kan *tillgrepp av fortskaffningsmedel* och *olovligt brukande* ses som nodalpunkter eftersom det är utifrån dessa brott övriga ord fått betydelse. I citatet kan *dömas*, *inget*, *särskilt*, *vårdbehov*, *lämpligaste* och *ungdomstjänst* ses som element eftersom de är mångtydiga och inte fått sin betydelse fixerad. När elementen sätts i relation till varandra och nodalpunkterna reduceras ordens mångtydighet till entydighet genom artikulation. Elementen har blivit moment genom fixeringen och en tillslutning har skett varpå övriga möjliga betydelser förskjutits till det diskursiva fältet. Vi förstår att ungdomen dömdes för tillgrepp av fortskaffningsmedel och olovligt brukande och att ungdomstjänst ansågs som lämpligaste påföljd utifrån att det inte förelåg särskilt vårdbehov. De risk- och behovsfaktorer som kunde identifieras i dom N är *Prokriminellt umgänge* utifrån ungdomens angivelse att de tillsammans “målade om mopeden och tänkte behålla den.” samt *Prokriminella attityder och värderingar* utifrån att ungdomen körde mopeden och att de tänkte behålla den.

5.3.3 Ungdomar med påföljden ungdomsvård

Av det empiriska materialet för denna studie återfinns nio¹¹ domar med ungdomsvård som påföljd. Av Brottsbalken 32 kap. 1 § 1 st. framkommer att unga lagöverträdare får dömas till ungdomsvård om ungdomen har ett särskilt behov av vård, behov av åtgärder enligt socialtjänstlagen (2001:453) eller lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga. Vidare i paragrafen står det att syftet med vården är att motverka en ogynnsam utveckling hos ungdomen (SFS 1962:700).

I dom C dömdes ungdomen för ringa narkotikabrott efter att ha brukat cannabis vid två tillfällen, vilket identifierade risk- och behovsfaktorn *Missbruk och beroende*. I dom H dömdes ungdomen för ringa narkotikabrott, rattfylleri och olovlig körning. Det efter att ha brukat cannabis och kört ett ombyggt fordon påverkad. De risk- och behovsfaktorer som kunde identifieras var *Prokriminella attityder och värderingar*, *Missbruk och beroende* samt *Antisocial historia*. *Prokriminella attityder och värderingar* identifierades utifrån att enligt tingsrätten “framstår inte XX egna uppgifter om att hen var omedveten om mopeds fartresurser som trovärdiga”, vilket vi tolkar som bortförklarande. Vidare identifierades *Missbruk och beroende* utifrån bruket av cannabis och *Antisocial historia* eftersom hen tidigare är dömd för misshandel och ringa narkotikabrott.

Vidare i dom F dömdes ungdomen för ringa narkotikabrott och hot mot tjänsteman efter att ha brukat cannabis samt uttryckt hot som “jag ska klippa dig” till en polis. De risk- och behovsfaktorer som kunde identifieras ur domen var dels *Missbruk och beroende* sett till brukandet av cannabis, dels *Antisociala personlighetsmönster* baserat på de fientliga och impulsiva hotelser ungdomen uttryckt. I dom B uttryckte ungdomen otrevliga ord och hot om våld mot en person varpå ungdomen dömdes för olaga hot. De risk- och behovsfaktorer som kunde identifieras var *Antisociala personlighetsmönster* eftersom vi utifrån hoten tolkar att ungdomen har en fientlig inställning till omgivningen. Det framkommer även att ungdomen tidigare är lagförd varför *Antisocial historia* kunde identifieras.

¹¹ Dom A, B, C, D, E, F, G, H och I.

I dom D, G och I dömdes ungdomarna för misshandel. I dom D var det efter att bland annat ha “knäat XX i ryggen” som ungdomen dömdes för misshandel. Vi tolkar det agerandet som fientligt och impulsivt varpå vi kunde identifiera risk- och behovsfaktorn *Antisociala personlighetsmönster*. Ungdomen är även tidigare lagförd vilket identifierade *Antisocial historia*. Vidare i dom G dömdes ungdomen till misshandel, ringa brott och åverkan efter att ha slagit en person samt sparkat på en sopkorg. Utifrån tingsrättens angivelse att det “skett helt oprovocerat framför klassen” tolkar vi agerandet som fientligt och impulsivt. Det identifierade risk- och behovsfaktorn *Antisociala personlighetsmönster*. I dom I dömdes ungdomen till misshandel efter att hen “slog XX med ett moppskaft mot axeln” och “sparkat den på golvet liggande XX i bröstet”. Den risk- och behovsfaktorn som kunde identifieras var *Antisociala personlighetsmönster* utifrån det fientliga agerandet.

Nedan följer ett exempel från motiveringen i dom A på vad som föranlett påföljden ungdomsvård. I dom A dömdes ungdomen till ungdomsvård för ringa narkotikabrott efter att ha brukat det narkotikaklassade ämnet cannabis.

Exempel 15: Socialnämnden har i yttrande uppgivit att de anser att XX har ett särskilt vårdbehov och att hen därmed ska dömas till ungdomsvård. Tingsrätten finner i likhet med socialtjänsten att ungdomsvård är en lämpligare påföljd än alternativet böter.

Av ovan exempel kan *ungdomsvård* ses som nodalpunkt eftersom det är kring den påföljden övriga ord getts betydelse. *Socialnämnden, yttrande, har, särskilt vårdbehov, lämpligare och böter* utgör element, det vill säga mångtydiga ord som ännu inte fått sin betydelse fixerad. När orden sätts i relation till varandra och nodalpunkten *ungdomsvård* så reduceras dess mångtydighet till entydighet genom artikulation. Elementen har blivit till moment eftersom orden förhåller sig till varandra på ett bestämt sätt. En tillslutning har skett vilket innebär att alla andra möjliga betydelser utesluts och förskjutits till det diskursiva fältet. Vi förstår därmed att ungdomen dömdes till ungdomsvård utifrån socialnämndens yttrande att särskilt vårdbehov förelåg och att det var en lämpligare påföljd än böter. Risk- och behovsfaktorn *Missbruk och beroende* kunde identifieras utifrån att ungdomen brukat cannabis.

5.3.4 Fördjupning av Ungdomar med påföljder

För den tredje frågeställningen har samtliga 18 tingsrättsdomar tillämpats vid analys. Domarna har sorterats efter den påföljd som ungdomen dömts till vilket vidare motsvarar de tre rubrikerna. Exempel har getts från domarna för att visa på olika brott som begåtts och föranlett olika påföljder. Genom tillämpning av diskursteorin (Winther Jørgensen & Phillips, 2000) har vi identifierat och urskilt vad som föranlett de olika påföljderna. Vidare har teorin även tillämpats för att identifiera risk- och behovsfaktorer i domarna utifrån RBM-modellen (Kriminalvården, 2017). Nedan följer en fördjupning av vad som framkommit av analys för att vidare, genom att sätta det i förhållande till aktuell forskning, kritiskt granska vad val av påföljd har för konsekvenser för ungdomar.

Av aktuell forskning har det framkommit att intensiva påföljder har positiv effekt för högriskbrottslingar (Andrews et al., 1990:20; Lowenkamp & Latessa, 2004:6–7). Brå (2011:60) har redogjort för att de intensiva insatserna i Sverige utgörs av påföljderna ungdomstjänst, ungdomsvård och slutna ungdomsvård sett till att de innebär en högre grad av intervention. Vi kan på så vis förstå att dessa påföljder lämpar sig för högriskbrottslingar. Vidare förstår vi att dagsböter lämpar sig för lågriskbrottslingar eftersom det inte klassas som en intensiv påföljd i det svenska rättssystemet.

Vad som utmärker högriskbrottslingar är att det går att identifiera ett flertal risk- och behovsfaktorer. Det eftersom ju fler faktorer som identifieras desto större är risken att återfalla i brottslighet, varpå mer intensiva påföljder är lämpliga. Det till skillnad från lågriskbrottslingar som har färre identifierade risk- och behovsfaktorer och därmed inte hög risk att återfalla i brottslighet. Av den anledningen bör de ha minimalt ingripande åtgärder (Andrews et al., 1990:20; Kriminalvården, 2017:3–4, 7).

Som nämnt utmärks lågriskbrottslingar bland annat av färre identifierade risk- och behovsfaktorer. I domarna där ungdomarna dömts till dagsböter kunde en till två risk- och behovsfaktorer identifieras, vilket kan ses som ett färre antal. Faktorerna utgörs av bortförklarande, missbruk, impulsivitet, tidigare lagföring och umgänge. Det låga antalet och typen av identifierade risk- och behovsfaktorer gör att vi bedömer de som lågriskbrottslingar. Vidare i domarna J, K och M var de begångna brotten snatteri, ringa misshandel och körning av ett ombyggt fordon. Det tolkar vi som brott av mildare grad, vilket även överensstämmer med påföljden dagsböter som inte är en intensiv påföljd.

Anmärkningsvärd är dom L där ungdomen dömdes för två brott och två risk- och behovsfaktorer kunde identifieras, varav en var *Missbruk och beroende*. Utifrån ovan förda resonemang ser vi det som något avvikande från vad som utmärker en lågriskbrottsling. Bruket av cannabis är vad som främst kan ifrågasättas, dels utifrån vad som framkom av vår första frågeställning, dels utifrån vad som finns angivet i förarbete (Prop. 2005/06:165); om ungdomen har missbruksproblem så talar det för att särskilt vårdbehov föreligger (s.56). I domen återfinns inget yttrande om föreliggande av särskilt vårdbehov vilket är vidare anmärkningsvärt. Utifrån begånget brott och identifierade risk- och behovsfaktorer anser vi att val av påföljd i dom L avviker från de andra domarna med påföljden dagsböter. Avvikande eftersom det i majoriteten av domarna varit ungdomar med få risk- och behovsfaktorer där mildare grad av brott begåtts, vilket överensstämmer med vad som utmärker lågriskbrottslingar.

Aktuell forskning har dessutom påvisat att tidigare lagföringar och förekomst av missbruk indikerar på mer intensiva insatser, vilket går emot både dom L och dom M. Är fallet så att ungdomarna varit i behov av en mer intensiv påföljd är en konsekvens att syftet med ungdomspåföljderna inte uppnåtts; att motverka de riskfaktorer som kan leda till fortsatt brottslighet (SOU 2018:85, s. 360). Vad som kan ha motiverat påföljden dagsböter är en helhetsbedömning utifrån mottaglighetsprincipen (Kriminalvården, 2017:3) där intensivare insatser inte ansetts nödvändigt för att motverka fortsatt brottslighet. Det förklaras utifrån vad

Socialstyrelsen (2013:24) angett om att många unga som begår brott upphör till följd av en naturlig mognadsprocess och därmed vikten att påföljderna inte stör denna process.

Vad som utmärker högriskbrottslingar är att det går att identifiera flertalet riskfaktorer (Kriminalvården, 2017:4, 7). I domarna där ungdomarna dömts till ungdomstjänst har en till två risk- och behovsfaktorer identifierats. Det är ett färre antal faktorer och i likhet med påföljden dagsböter. Faktorerna tog sig även i uttryck på liknande sätt, i form av bortförklarande, missbruk, impulsivitet, tidigare lagföring och umgänge. Antalet samt identifierade risk- och behovsfaktorer gör att vi inte bedömer ungdomarna som högriskbrottslingar. Det gör att val av intensiv påföljd, likt ungdomstjänst, kan ifrågasättas. Vidare utgjordes brotten i domarna N-R av olovligt bruk av ett fordon, rattfylleri, hot via mail, våld mot tjänsteman samt att betala någon för att slå en person. Dessa brott anser vi vara av allvarligare grad.

En ungdom får dömas till ungdomstjänst om påföljden anses tillräckligt ingripande med hänsyn till brottets straffvärde, tidigare brottslighet och om det inte föreligger skäl att döma till ungdomsvård (BrB 32 kap. 2 § 2 st.). I dom N är det utifrån de begångna brotten vi förstår att ungdomen dömdes till ungdomstjänst. Brotten var tillgrepp av fortskaffningsmedel och olovligt brukande. Brå (2011:48) har angett att brott som tillgrepp av motorfordon (fortskaffningsmedel), hot samt våld mot tjänsteman är brott som innebär hög risk för fortsatt brottslighet i vuxen ålder. Utifrån det bedömer vi ungdomen som högriskbrottsling. Vidare tolkar vi att det var utifrån allvarligheten i och antalet begångna brott, två stycken, som ungdomen dömdes till en mer intensiv påföljd. Av yttrande från socialtjänsten framkom även att det inte föreligger särskilt vårdbehov. Således överensstämmer grunderna för ungdomstjänst med samtliga punkter i lagtexten. Val av påföljd förstår vi även utifrån aktuell forskning som dels visat på att intensiva insatser ger önskad effekt för högriskbrottslingar (Lipsey, 2009:145; Lowenkamp & Latessa, 2004:6–7), dels redogjort för att ungdomstjänst är en intensiv påföljd (Brå, 2011:60; Kriminalvården 2017:4).

Anmärkningsvärt var dom O och dom Q som liknade de domar med dagsböter som påföljd, sett till antal begångna brott och identifierade risk- och behovsfaktorer. Vad som skiljde dem åt var allvarlighetsgraden i brotten. I dom O hade ungdomen sparkat en polis i reflex på smalbenet varför det rubricerades som våld mot tjänsteman och i dom Q dömdes ungdomen för falskt larm trots att avsikten inte var att orsaka allvarlig fruktan. Utifrån det tolkar vi att ungdomarna i dom O och Q hade kunnat dömts till påföljden dagsböter om det inte vore för allvarlighetsgraden brotten rubriceras som. Vore så fallet hade ungdomarna istället kategoriserats som lågriskbrottslingar. Av Lowenkamp och Latessas artikel (2004:6–7) framkommer att intensiva insatser har negativ effekt för lågriskbrottslingar, bland annat genom påverkan av de faktorer som utgör att de "endast" är lågriskbrottslingar. Det kan till exempel vara att prosociala tankar byts mot antisociala och att personen tas från sitt vardagliga liv. Att ungdomarna i dom O och Q dömdes till en intensiv påföljd likt ungdomstjänst skulle således istället kunna ge negativa konsekvenser.

Ungdomsvård är som nämnt en intensiv påföljd som är lämplig för högriskbrottslingar, vilka utmärker sig med flertalet identifierade riskfaktorer (Kriminalvården, 2017:4, 7). Bland de

domar där ungdomarna dömts till ungdomsvård kunde en till tre risk- och behovsfaktorer identifieras, varpå det endast var i en dom tre faktorer identifierades. Likt domarna för påföljderna dagsböter och ungdomstjänst är det ett lågt antal. Faktorerna tog sig bland dessa domar uttryck i form av bortförklarande, missbruk, impulsivitet, fientlighet och tidigare lagföring. Även för påföljden ungdomsvård går således antalet identifierade risk- och behovsfaktorer emot att ungdomarna skulle utmärkas som högriskbrottslingar. Brotten som begåtts i domarna A-I är misshandel, hot mot tjänsteman och en bekant, bruk av cannabis, att obefogat burit kniv, rattfylleri samt olovlig körning. I studiens domar har tingsrätten dömt till ungdomsvård i form av insatser som behandlande samtal, tilldelad kvalificerad kontaktperson och fortsatt vård på HVB-hem (hem för vård eller boende).

Av analysen framgår det att tingsrätten dömt till påföljden ungdomsvård i enlighet med socialtjänstens yttrande att ungdomen har särskilt vårdbehov. I och med variationen av insatser tolkar vi att hänsyn tagits till mottaglighetsprincipen som innebär att ungdomens individuella förutsättningar och inlärningsstil ska beaktas vid val av påföljd och insats (Kriminalvården, 2017:3). För att exemplifiera, dömdes ungdomen i dom H för olovlig körning, rattfylleri och ringa narkotikabrott till ungdomsvård med insatsen familjeterapi. Ungdomen har tidigare lagförts med påföljden ungdomstjänst. Det skulle kunna tyda på att ungdomstjänst inte var en tillräcklig, eller lämplig, insats med tanke på återfall i brottslighet. Vid aktuell lagföring tolkar vi att mottaglighetsprincipen beaktats vid beslut av insatsen familjeterapi. Det utifrån att vara den insats som ansetts bäst lämpad efter bedömning av ungdomens individuella förutsättningar och inlärningsstil. Således även den insats som ungdomen torde ansetts varit mottaglig för och kunnat dra nytta av för att inte fortsätta begå brottsliga handlingar.

Vi anser det anmärkningsvärt att de fyra¹² ungdomar som sedan tidigare var placerade på HVB-hem vid aktuell lagföring dömdes till fortsatt vård. Anmärkningsvärt eftersom vi efter analys tolkar att ungdomen som dömdes för olaga hot i dom A hade dömts till böter om inte placering på HVB-hem redan var aktuell. Att ungdomen redan var placerad tolkar vi kunna vara anledningen till socialtjänstens yttrande om föreliggande av särskilt vårdbehov och således val av påföljden ungdomsvård. En konsekvens av frihetsberövande påföljder är enligt Socialstyrelsen (2013:46) att det kan innebära att ungdomar i mindre utsträckning slutar begå brott och istället förstärker en redan ogynnsam karriär. Studien av Brown och Smith (2018) påvisade att insatser såsom gruppboenden bidrog till mer instabilitet i ungdomarnas liv. Det genom bland annat exkludering från samhället och att hemmen inte lyckades skapa en trygg miljö. Vi ifrågasätter därmed huruvida fortsatt behandling på HVB-hem ger önskat resultat, att förhindra att ungdomen återfaller i brottslighet.

Efter analys av denna studies 18 tingsrättsdomar tolkar vi det vara allvarlighetsgraden i brotten som främst påverkar val av intensivare påföljd. Analysen indikerar även på att varken antal identifierade risk- och behovsfaktorer eller antal begångna brott avgör huruvida ungdomen utmärker en hög- eller lågriskbrottsling och är därmed inte en grund vid val av påföljd. Det är varken i enlighet med vad Socialstyrelsen (2009:87) skrivit om att insatsen bedöms utifrån

¹² Dom A, B, D och I.

ungdomens sammantagna livssituation eller vad Kriminalvården (2017:4) skrivit om att det är antalet identifierade riskfaktorer som påverkar återfallsrisken och därmed påföljd. Vidare poängterade Kriminalvården att återfallsrisken inte bör bedömas utifrån endast en faktor, exempelvis allvarligheten i brottet, vilket därmed står i motsats till vad denna studie indikerar på.

Sammanfattat tyder analysen till denna frågeställning på att tingsrätten vid val av påföljd tar stor hänsyn till socialtjänstens yttrande. Lämnade socialtjänsten yttrande om att särskilt vårdbehov förelåg dömde tingsrätten till påföljden ungdomsvård. I dessa fall var mottaglighetsprincipen central och mindre vikt lades vid brottets allvarlighetsgrad, antalet begångna brott samt risk- och behovsprinciperna. Framkom det däremot av yttrandet att särskilt vårdbehov inte förelåg var det istället allvarlighetsgraden i brotten som avgjorde huruvida påföljden blev dagsböter eller ungdomstjänst.

6. Diskussion

I kapitlet följer först en summering av denna studies resultat. Därefter sätter vi studiens resultat i förhållande till tidigare forskning. Vidare diskuteras hur de teoretiska och metodiska valen inverkat på studiens upplägg, analys och slutsatser. Kapitlet avslutas med att resultaten sätts i relation till socialt arbete och implikationer för vidare forskning och praktik ges.

6.1 Summering

Studiens resultat visar på att av de risk- och behovsfaktorer som återfinns i RBM-modellen främst är *Missbruk och beroende* samt *Antisocialt personlighetsmönster* som beskriver begreppet särskilt vårdbehov eftersom de var mer förekommande. Baserat på de nio domar där ungdomarna dömts till påföljden ungdomsvård, förstås särskilt vårdbehov därmed föreligga om ungdomen brukat cannabis eller hotat någon om att utföra våld mot denne alternativt fysiskt brukat våld mot någon annan. Även faktorerna *Antisocial historia* och *Antisociala attityder och värderingar* beskriver begreppet särskilt vårdbehov eftersom dessa återfanns i analysen. Det betyder att både socialtjänsten vid skrivelser av yttranden och tingsrätten vid bedömning av påföljd beaktar samtliga av dessa faktorer.

Tidigare lagföringar har stor inverkan på hur tingsrätten bedömer allvarlighetsgraden i begångna brott. På det sätt att ungdomens brottsliga handlande bedöms vara allvarligare. Resultatet påvisar att begångna brotts allvarlighetsgrad vidare påverkar tingsrättens val av påföljd. I de fall ungdomens brottsliga handlande inte bedöms upphöra av den naturliga mognadsprocessen och socialtjänsten lämnar yttrande huruvida särskilt vårdbehov föreligger, ges yttrandena fullt gehör av tingsrätten vid bedömning av val av påföljd.

Vid tingsrättens bedömning avgör varken antal identifierade risk- och behovsfaktorer eller antal begångna brott huruvida ungdomen utmärker en hög- eller lågriskbrottsling och således val av

påföljd. Lämnar socialtjänsten yttrande att särskilt vårdbehov föreligger dömer tingsrätten ungdomen till påföljden ungdomsvård med insatser anpassade efter mottaglighetsprincipen. Framkommer det däremot av yttrande att särskilt vårdbehov inte föreligger är det istället allvarlighetsgraden i begångna brott som avgör huruvida påföljden blir dagsböter eller ungdomstjänst för ungdomen. Ovan nämnda faktorer som tingsrätten beaktar vid bedömning beskriver hur val av påföljd förstås i domarna utifrån brottslig handling och påföljd.

6.2 Diskussion av relationen mellan resultat och tidigare forskning

Denna studies resultat stämmer i vissa avseenden överens med den tidigare forskning som presenterats. Bland annat sett till att särskilt vårdbehov förstås utifrån faktorer som missbruk, personlighetsdrag som impulsivitet samt antisociala beteenden (Brå, 2011:73; Brå, 2011:44; Prop. 2005/06:165, s. 56). Att socialtjänstens yttranden om särskilt vårdbehov ges fullt gehör av tingsrätten vid val av påföljd överensstämmer även det med den forskning som visat på att vård föredras framför straff (se bl. a. Brå, 2011:13; Lipsey, 2009:143–145; Mears et al., 2015:462).

Socialstyrelsen (2013:46) har påtalat att frihetsberövande påföljder kan innebära att ungdomar i mindre utsträckning slutar begå brott och istället förstärker en brottslig karriär. Även Brown och Smith (2018:5) har påtalat att vårdande insatser bidrar till instabilitet i ungdomarnas liv. Det framgår även i vårt material där samtliga ungdomar som var placerade vid lagföringen dömdes till ungdomsvård med fortsatt vård på HVB-hem. Det eftersom ungdomarna trots vård begått brott. Den vårdande insatsen har med andra ord inte lyckats ge önskat resultat, utan bidragit till instabilitet i ungdomarnas liv och förstärkt en brottslig karriär. Det är särskilt problematiskt eftersom socialtjänstens insatser ska motverka fortsatt brottslighet och främja gynnsam utveckling (Brå, 2011:52; Socialstyrelsen, 2009:87, 93).

I tidigare forskning belyses vikten att lågriskbrottslingar identifieras och särskiljs från högriskbrottslingar vid intensiva påföljder (Andrews et al., 1990:20; Lipsey, 2009:143; Lowenkamp & Latessa, 2004:6–7). Det för att intensiva påföljder ger önskad effekt för högriskbrottslingar och motsatt effekt för lågriskbrottslingar (Andrews et al., 1990:20; Lipsey, 2009:143). En högriskbrottsling har hög risk att återfalla i brottslighet vilket antal identifierade risk- och behovsfaktorer avgör (Kriminalvården, 2017:7). Studiens resultat visar dock på att så inte är fallet. Antal risk- och behovsfaktorer avgör inte huruvida ungdomen utmärker en hög- eller lågriskbrottsling och därmed inte en grund vid val av påföljd. Att lågriskbrottslingarna inte identifierats och särskilts från högriskbrottslingarna och de intensiva påföljderna, innebär att de kan ha dömts till en påföljd med konsekvensen att de faktorer som utmärker att de är lågriskbrottslingar påverkas. Påföljden kommer i dessa fall inte ge önskat resultat utan istället kan det komma att bidra till konsekvenser såsom ökad risk för återfall i brottslighet.

Det vi funnit bristande i tidigare forskning är svenska studier på området. I denna studie kompletterade vi den internationella forskningen med svenska rapporter av Socialstyrelsen och Brå och lämnar därmed ett intressant bidrag till den svenska forskningen. Intressant bidrag dels

utifrån att ha lyft problematiken kring och lämnat ett bidrag till innebörden av särskilt vård-behov, dels ett ytterligare perspektiv på ungdomsbrottslighet som dessutom ger en könsneutral bild av ungdomar och brottslighet.

6.3 Diskussion av relationen mellan resultat och teori

Denna studies teoretiska och metodiska utgångspunkter har varit Winther Jørgensen och Phillips (2000) tolkning av Laclau och Mouffes diskursteori samt Kriminalvårdens (2017) RBM-modell.

De tre principerna i RBM-modellen (Kriminalvården, 2017) har varit ett viktigt verktyg vid analys eftersom det påverkat hur vi tolkat det empiriska materialet. Trots att Andrews et al. (1990) RNR-modell bistår med de ursprungliga formuleringarna var Kriminalvårdens (2017) RBM-modell bättre lämpad vid analys av domarna. Det eftersom modellen anpassats till svenska förhållanden och domarna är anpassade efter det svenska rättssystemet. Att utgå från Kriminalvårdens (2017) RBM-modell har inneburit en tydlig avgränsning eftersom materialet analyserats utifrån riskprincipen, behovsprincipen och mottaglighetsprincipen. En avgränsning innebär alltid att något annat utesluts, så även i detta fall. Däremot har avgränsningen möjliggjort analys av det empiriska materialet för att kunna svara på studiens frågeställningar.

Valet att tillämpa diskursteori motiveras av vår studies empiriska material eftersom vi ämnade besvara våra frågeställningar utifrån textdokument i form av domar. I resultatkapitlet ges exempel på hur diskursteorin, vid analys av domarna, har tillämpats för att bearbeta materialet. Genom tillämpning av diskursteorin kunde vi urskilja ord som utifrån vår tolkning var av betydelse för diskursernas betydelsebildning, vilket vidare användes i vår analys för att besvara frågeställningarna.

Det material som valdes ut med hjälp av RBM-modellen har dels varit tingsrättens bedömningar av ungdomarnas brott, dels deras motivering av de brottsliga handlingarna. Med hjälp av diskursteorin kunde vi både redogöra för hur exemplen kunde förstås och ge sammanfattade exempel ur det analyserade materialet. Vid analysen identifierades ord som sedan kategoriserades utifrån diskursteorins begrepp, exempelvis kategoriserades brottet ofta som nodalpunkt. På så vis har utvalda ord påverkat diskursens betydelse, varpå den hade kunnat varit annorlunda om vi valt andra ord. Valet att tillämpa diskursteorin har således påverkat och gett oss det material som slutsatserna bygger på och således resultatdelens utformning.

Diskursteori tillämpas ofta för att identifiera olika diskurser i ett material. Något vi inte kunnat göra eftersom vi kombinerat diskursteorin med RBM-modellen och därmed avgränsat oss till vissa diskurser vid analys. Att finna olika diskurser har inte varit vad vi ämnat med denna studie varför RBM-modellens avgränsning av materialet snarare möjliggjorde en lämplig analys efter studiens syfte.

6.4 Diskussion av relationen mellan resultat och metod

Valet att genomföra en kvalitativ studie motiveras utifrån att vi ämnade beskriva hur särskilt vårdbehov och val av påföljd förstås i tingsrättsdomar där ungdomar dömts för brott. Mer specifikt har studien haft en kvalitativ tolkande ansats eftersom vårt intresse varit att genom analys av domar studera beskrivningar, definitioner och olika förhållanden, dels mellan olika delar i domarna, dels i förhållande till aktuell forskning. Här har diskursteorin (Winther Jørgensen & Phillips, 2000) samt RBM-modellen (Kriminalvården, 2017) varit behjälpliga. De tre principer som utgör RBM-modellen har avgränsat och varit vägledande vid analys av domarna. Vidare har diskursteorin, utifrån de tre principerna, bidragit till att urskilja de ord som varit av betydelse för betydelsebildningen. Vilka aspekter som urskiljer olika risk-, behovs- och mottaglighetsprinciper samt vilka ord som föranleder dess betydelsebildning, påverkas givetvis av vem som studerar materialet. För att säkerställa våra tolkningar har vi pendlat mellan vårt empiriska material och teoretiska utgångspunkter.

Valet att göra en dokumentstudie med domar som empiriskt material har medfört en viss begränsning. En begränsning är materialet i sig sett till att den verkliga händelsen formulerats ur en juridisk kontext och därmed avgränsats till endast de detaljer tingsrätten ansett relevant att beakta vid bedömning. Det innebär således att aspekter med relevans för vår analys kan ha fallit bort vilket vidare påverkat resultatet. Valet av domar som empiriskt material har även inneburit att delar som exempelvis hela yttranden från socialtjänsten inte återfunnits. Det hade kunnat gett en mer detaljerad beskrivning av hur särskilt vårdbehov förstås vilket hade varit behjälpligt. Det är däremot inte i linje med studiens syfte eftersom det primära varit att analysera och diskutera det som explicit står i domarna.

6.5 Implikationer för socialt arbete som forskning och praktik

Studiens resultat visar på att socialtjänstens yttranden om särskilt vårdbehov är avgörande vid tingsrättens val av påföljd. Tidigare forskning har lyft problematiken i avsaknaden av tydliga riktlinjer för vad särskilt vårdbehov innebär (Brå, 2011; Ginner Hau & Smedler, 2011). Eftersom tingsrätten utgår från socialtjänstens yttrande vid val av påföljd behöver forskning inte bara bedrivas utan även prioriteras så det finns tydliga riktlinjer när handläggare inom socialtjänsten skriver yttranden. Socialtjänstens yttranden avgör med andra ord ungdomens framtida liv.

Trots att vårdande insatser är att föredra och att intensiva påföljder ger önskat resultat för högriskbrottslingar, innebär inte alltid ett yttrande från socialtjänsten om föreliggande av särskilt vårdbehov att så är fallet. Av de ungdomar som redan hade en placering dömdes samtliga till ungdomsvård med fortsatt behandling på HVB-hem. Det utifrån socialtjänstens yttrande att särskilt vårdbehov förelåg. Det går att ifrågasätta om det var utifrån ungdomens individuella livssituation eller ungdomens befintliga beslut om vård på HVB-hem som bedömning om särskilt vårdbehov gjordes. Av domarna identifierades endast ett fåtal risk- och behovsfaktorer vilket står i motsats till vad som utmärker en högriskbrottsling och behovet av en intensiv påföljd likt ungdomsvård. Det väcker tankar om en intern rutin att slentrianmässigt lämna

yttrande om föreliggande av särskilt vårdbehov i dessa fall, istället för att göra en ny bedömning. Det är dock ingenting vi kan bekräfta utifrån vår studie.

Vi önskar belysa vikten av att både tingsrätten och socialtjänsten tar mer hänsyn till ungdomars hela livssituation och individuella förutsättningar vid bedömning av lämplig påföljd och insats. Att identifierade risk- och behovsfaktorer inte tas i beaktande innebär att hänsyn inte tas till ungdomars hela livssituation och individuella förutsättningar i den mån det borde. Socialtjänsten ska trots allt bedöma behovet av insatser utifrån en samlad bild av ungdomens hela livssituation. Vår önskan av ökat hänsynstagande förstärks av den forskning som angett att bristfälliga bedömningar och bristande insatser resulterar i ökad risk att ungdomar återfaller i brottslighet. Vi anser det således vara ett forskningsområde inom socialt arbete som behöver förstärkas för att underlag ska finnas för att utveckla metoder som underlättar för bedömning och beslutsfattande. Det för att ge de bästa förutsättningarna för ungdomar att dra nytta av insatsen och inte återfalla i brottslighet.

Det finns således flertalet intressanta kunskapsluckor att fylla i svensk forskning och inom socialt arbete för området unga lagöverträdare. För hur blir det till exempel för en ungdom vars påföljd efter brottsligt handlande "endast" leder till fortsatt placering? När ungdomen fortsätter att vistas i en miljö som bjuder in till att brottsliga handlingar kan begås utan några direkta konsekvenser? Tidigare forskning har inte bara visat på att behandlingshem bidrar med instabilitet och fortsatt brottslighet. Utan även att bristfälliga bedömningar och bristande insatser resulterat i större återfallsrisk. Kanske återfinns problemet i avsaknaden av forskningsbaserade metoder? Kanske i att varken tingsrätten eller socialtjänsten vid bedömning av lämplig påföljd och insats tar hänsyn till ungdomens hela livssituation eller individuella förutsättningar?

Tillåt oss att efter ovan fördd diskussion avsluta med en påminnelse om vad det står om unga lagöverträdare i det senaste betänkandet:

De har också ansetts särskilt känsliga för de konsekvenser som straffrättsliga ingripanden kan leda till. Vidare är unga lagöverträdare föremål för insatser som främjar rehabilitering, och innehållet i ungdomspåföljderna syftar till att motverka de riskfaktorer som kan leda till fortsatt brottslighet. (SOU 2018:85. s.360).

7. Referens- och litteraturlista

- Abrams, L. S. & J. P. Aguilar. (2005). Negative Trends, Possible Selves, and Behavior Change: A Qualitative Study of Juvenile Offenders in Residential Treatment. *Qualitative Social Work*, 4, 175-196. doi-org.ezproxy.its.uu.se/10.1177/1473325005052392
- Andrews, D. A., Bonta, J. & Hoge, R. D. (1990). Classification for effective rehabilitation: Rediscovering psychology. *Criminal Justice and Behavior*, 17, 19–52. doi:10.1177/0093854890017001004
- Andrews, D. A., Bonta, J. & Wormith, J. S. (2011). The risk-need-responsivity (RNR) model: Does adding the good lives model contribute to effective crime prevention? *Criminal Justice and Behavior*, 38, 735–755. doi:10.1177/0093854811406356
- Brottsförebyggande rådet. (2011). *Ungdomsvård och ungdomstjänst - En utvärdering av 2007 års påföljdsreform för unga lagöverträdare (Rapport 2011:10)*. Hämtad från: https://www.bra.se/download/18.656e38431321e85c24d80005792/1371914736131/2011_ungdomsvard_och_ungdomstjanst.pdf
- Brottsförebyggande rådet. (2011). *Strategiska brott bland unga på 00-talet (Rapport 2011:21)*. Hämtad från: https://bra.se/download/18.4c2c22ec135e3c493f480001921/1371914736844/2011_21_strategiska_brott.pdf
- Brown, E. & Smith A. (2018). Challenging mass incarceration in the City of Care: Punishment, community, and residential placement. *Theoretical Criminology*, 22, 4-21. doi-org.ezproxy.its.uu.se/10.1177/1362480616683794
- Denscombe, M. (2016). *Forskningshandboken: för småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna*. (3., uppl.) Lund: Studentlitteratur.
- Ginner Hau, H. & Smedler, A-C. (2011). Different problems - same treatment. Swedish juvenile offenders in community-based rehabilitative programmes. *International Journal of Social Welfare*, 20, 87-96. doi:10.1111/j.1468-2397.200900697.x
- Hjerm, M. & Lindgren, S. (2010). *Introduktion till samhällsvetenskaplig analys*. Malmö: Gleerup.
- Kriminalvården. (2017). *RBM. Risk-, behovs- och mottaglighetsprinciperna. Fördjupningsmaterial*. Hämtad från: https://www.kriminalvarden.se/globalassets/publikationer/kartlaggningar-och-utvarderingar/kv_rbm_fordjupn_mtrl_print.pdf
- Kriminalvården. (u.å.). *Om Kriminalvården*. Hämtad från: <https://www.kriminalvarden.se/om-kriminalvarden/>
- Laclau, E. & Mouffe, C. (2008). *Hegemonin och den socialistiska strategin*. Göteborg: Glänta.
- Lagen. (u.å.). *Dagsböter*. Hämtad från: <https://lagen.nu/begrepp/Dagsböter>

- Lipsey, M. W. (2009). The primary factors that characterize effective interventions with juvenile offenders: A meta-analytic overview. *Victims & Offenders*, 4, 124-147. doi-org.ezproxy.its.uu.se/10.1080/15564880802612573
- Lowenkamp, C. T. och Latessa, E. J. (2004). Understanding the risk principle: How and why correctional interventions can harm lowrisk offenders. *Topics in community corrections*, 3-8, Washington D.C.: US Department of Justice, National Institute of corrections. Hämtad från: http://caparc.org/uploads/3/5/2/7/35276822/high_low_risk_article.pdf
- Mears, D.P., Cochran, J.C., Greenman, S.J., Bhati, A.S. & Greenwald, M.A. (2011). Evidence on the Effectiveness of Juvenile Court Sanctions. *Journal of Criminal Justice*, 39, 509-520. doi:10.1016/j.jcrimjus.2011.09.006
- Mears, D.P., Pickett, J.T. & Mancini, C. (2015). Support for Balanced Juvenile Justice: Assessing Views About Youth, Rehabilitation, and Punishment. *Journal of Quantitative Criminology*, 31, 459-479. doi:10.1007/s10940-014-9234-5
- Padgett, D. (2008). *Qualitative methods in social work research*. (2., uppl.) Los Angeles, Calif.: Sage Publications.
- Prop. 1997/98:96 *Vissa reformer av påföljdssystemet*.
- Prop. 2005/06:165 *Ingripanden mot unga lagöverträdare*.
- Riksarkivet. (u.å.). *Domböcker*. Hämtad från: <https://riksarkivet.se/domböcker>
- SFS 1964:167. *Lag med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare*. Stockholm: Justitiedepartementet.
- SFS 1962:700. *Brottsbalk*. Stockholm: Justitiedepartementet.
- Socialstyrelsen. (2009). *Barn och unga som begår brott Handbok för socialtjänsten*. Hämtad från: <http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/21048/2009-101-3.pdf>
- Socialstyrelsen. (2013). *Unga och brott i Sverige Underlagsrapport till Barns och ungas hälsa, vård och omsorg*. Hämtad från: <https://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/19104/2013-5-37.pdf>
- Sohlberg, P. & Sohlberg, B. (2009). *Kunskapens former: vetenskapsteori och forskningsmetod*. (2., uppl.) Malmö: Liber.
- SOU 2018:85. *Slopad straffrabatt för unga myndiga*.
- Söderholm Carpelan, K. (red.) (2008). *Insatser för unga lagöverträdare: en systematisk sammanställning av översikter om effekter på återfall i kriminalitet*. Stockholm: Institutet för utveckling av metoder i socialt arbete (IMS), Socialstyrelsen.
- Van der Laan, A. M., Blom, M. & Kleemans, E. R. (2009). Exploring Long-Term and Short-Term Risk Factors for Serious Delinquency. *European Journal of Criminology*, 6, 419-438. 10.1177/1477370809337882

Vetenskapsrådet. (2002). *Forskningsetiska principer inom humanistisk - samhällsvetenskaplig forskning*. Stockholm. Hämtad från:
https://gu.se/digitalAssets/1268/1268494_forskningsetiska_principer_2002.pdf

Vetenskapsrådet. (2017). *God forskningsed*. Hämtad från: https://www.vr.se/download/18.2412c5311624176023d25b05/1529480532631/God-forskningsed_VR_2017.pdf

Whinther Jørgensen, M., & Phillips, L. (2000). *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.

Bilaga 1 – Vårt empiriska material

I denna bilaga presenteras kort studiens empiriska material bestående av 18 tingsrättsdomar utifrån påföljd. Domarna redogörs för utifrån begånet brott, identifierade risk- och behovsfaktorer. För påföljden ungdomsvård redogörs även för insatsen utifrån mottaglighetsprincipen.

Dagsböter:

- Dom **J. Brot**t: Ringa stöld. *Risk- och behovsfaktorer*: Prokriminellt umgänge.
- Dom **K. Brot**t: Misshandel, ringa brott. *Risk- och behovsfaktorer*: Antisocialt personlighetsmönster.
- Dom **L. Brot**t: Ringa narkotikabrott. Brott mot lagen om förbud beträffande knivar och andra farliga föremål. *Risk- och behovsfaktorer*: Missbruk och beroende, Prokriminella attityder och värderingar.
- Dom **M. Brot**t: Olovlig körning, grovt brott. *Risk- och behovsfaktorer*: Prokriminella attityder och värderingar, Antisocial historia.

Ungdomstjänst:

- Dom **N. Brot**t: Tillgrepp av fortskaffningsmedel, Olovligt brukande. *Risk- och behovsfaktorer*: Prokriminellt umgänge, Prokriminella attityder och värderingar.
- Dom **O. Brot**t: Våld mot tjänsteman. *Risk- och behovsfaktorer*: Antisociala personlighetsmönster.
- Dom **P. Brot**t: Anstiftan av misshandel. *Risk- och behovsfaktorer*: Prokriminella attityder och värderingar, Antisocial historia.
- Dom **Q. Brot**t: Falskt larm. *Risk- och behovsfaktorer*: Prokriminella attityder och värderingar.
- Dom **R. Brot**t: Olovlig körning grovt brott, Rattfylleri, Ringa narkotikabrott. *Risk- och behovsfaktorer*: Missbruk och beroende, Antisocial historia.

Ungdomsvård:

- Dom **A. Brot**t: Ringa narkotikabrott. *Risk- och behovsfaktorer*: Missbruk och beroende. *Insats*: Fortsätta pågående vård på HVB-hem.
- Dom **B. Brot**t: Olaga hot. *Risk- och behovsfaktorer*: Antisociala personlighetsmönster, Antisocial historia. *Insats*: Fortsätta pågående vård enligt LVU på HVB-hem.
- Dom **C. Brot**t: Ringa narkotikabrott. *Risk- och behovsfaktorer*: Missbruk och beroende. *Insats*: Kontakt med en kvalificerad kontaktperson.
- Dom **D. Brot**t: Misshandel. *Risk- och behovsfaktorer*: Antisociala personlighetsmönster, Antisocial historia. *Insats*: Fortsätta pågående vård enligt LVU på HVB-hem.
- Dom **E. Brot**t: Brott mot lagen om förbud beträffande knivar och andra farliga föremål, Ringa narkotikabrott. *Risk- och behovsfaktorer*: Missbruk och beroende,

Prokriminella attityder och värderingar. *Insats*: Fortsätta kontakt med kvalificerad kontaktperson och behandling för att avsluta bruket av cannabis.

- Dom **F. Brott**: Hot mot tjänsteman, Ringa narkotikabrott. *Risk- och behovsfaktorer*: Antisociala personlighetsmönster, Missbruk och beroende. *Insats*: Behandling för att avsluta bruk av cannabis.
- Dom **G. Brott**: Misshandel, ringa brott, Åverkan. *Risk- och behovsfaktorer*: Antisociala personlighetsmönster. *Insats*: Kvalificerad kontaktperson och behandling för aggressionsproblematik.
- Dom **H. Brott**: Olovlig körning, Rattfylleri, Ringa narkotikabrott. *Risk- och behovsfaktorer*: Prokriminella attityder och värderingar, Missbruk och beroende, Antisocial historia. *Insats*: Funktionell familjeterapi (FFT).
- Dom **I. Brott**: Misshandel. *Risk- och behovsfaktorer*: Antisociala personlighetsmönster. *Insats*: Fortsätta pågående vård enligt LVU på HVB-hem.